titudine juventutis carentes. Igitur ſermo nunc eſt de termino vitæ ſecundum magis communem curſum hominum, quum Moſes, vel etiam David vivebat, & de ſpatio, in quo (ut ait Hieronymus *a*) delectabilis eſt vita mortalium. Subtilis nonnullorum *b* obſervatio; in medio annorum Chriſtum innotuiſſe, ac notum feciſſe *c*, quia triginta tres natus annos, & paullo plus, mortuus eſt, qui numerus fere dimidiata pars eſt ſeptuagenarii. Ezechiam ejuſdem ætatis fuiſſe quum gemens caneret, *ego dixi in dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi, propterea*q; *in pace* ideſt, in talis ætatis flore *ſenſiſſe amaritudinem amariſſimam d*: Davidem quoque dum totidem annorum eſſet, deque termino ſeptuaginta annorum cogitaret, ad quem etiam pervenit, oraſſe *ne revocaret eum Deus in dimidio dierum ſuorum e*. Divinant qui ſic de Davide, & Ezechia loquuntur. Nam etſi David vixit annis ſeptuaginta, unde ſciri poteſt quum ſcriberet citatum Pſalmum, exacte ad dimidium ætatis perveniſſe? De Ezechia certum eſt vixiſſe dumtaxat annis 54. quia *erat vigintiquinque annorum cùm regnare cœpit, & viginti novem regnavit f*, & Hebręi tradunt cùm ęgrotavit fuiſſe triginta novem annorum, quæ eſt dimidia pars 78. annorum. Locus Abacuc non de annis ætatis Chriſti, ſed de tempore præſtituto intra quod venire atque incarnari debebat intelligitur, præterquam quod additis ad triginta tres annos aliis totidem cum ſenis menſibus, eſſent ſolum ſexaginta ſex anni, & menſes ſex. Si cui perſuaſerit Decherius *g* noſter, exactè annos 35. Chriſtum complexiſſe à conceptione, à nativitate 34. cum tribus menſibus, comperiet in medio annorum notas illum feciſſe vias vitæ, quia poſita ea ſententia, reſurrexit ad immortalem vitam completis 35. annis poſtquam conceptus eſt. Obſtat, præter id quod ante dixi de ſenſu Abacuc, quoniam non ſolent ætatis anni computari à conceptione ſed à nativitate; nec dicimus dies annorum noſtrorum, niſi quos jam editi in lucem extra matris ventrem viximus. Idem ſentio de Jeremia *h*, non illud de Chriſti ętate voluiſſe, dicendo; in medio dierum ſuorum derelinquet eas. Nec ſi id conceſſero, ſatis forſan alicui probabilis alia conjectura videatur, partem reliquam totidem annorum 35. prædicationi Pauli ſui Chriſtum reſervaſſe, ut adimpleret quæ deerant paſſionum pro corpore illius, quod eſt Eccleſia *i*. Non nego à citato proditum Macrobio, quinta annorum hebdomade compleri omne virium quantæ unicuique ineſſe poſſunt. Lex etiam Poppea & Julia, Solonque apud Philonem antea memoratum, matrimonio præſcribebat ætatem perfectam, ideſt, juxta Platonem, quinque annorum ſupra triginta. Sed & Auguſtinus *k* reſurrecturos nos ſcribens in menſura ætatis plenitudinis Chriſti *l*, ſubdit circa totidem annos definiviſſe ſæculi hujus doctiſſimos homines juventutem. Legatur noſter quoque de hac ętate Azor. *m*.

a ep. 139.
b Petr. de Valder in exerci ſer. 4. Dom. 4. quadr.
c Abac. 3. 2.
d Eſa. 38. 10
e pſ. 101. 25.
f 4 Reg. 18. 2. 2. Para. 29. 1.
g de anno ortus & mor. Chriſti in Panopl. ſect. 7. n. 29. & to. 2. lib. 1 diſp. 12. qu. unica.
h cap 17. 11.
i Coloſſ. 1. 24.
k 22. de civ. cap. 15.
l Eph. 4. 13.
m 3. 2. lib. 1. n. 14.

Illud longe melius ad declarandum ſpatium humanæ vitæ in ſtatu vigoris, & quamdiu homo ſuus eſt, ſuique roboris, & mentis, ut hoc loco Euthymius, Nicephoruſque indicant (quaſi hoc importet pronomen poſſeſſivum *dies annorum noſtrorum*) præter Latinos non paucos, ex quibus accuratius id Titelmanus oſtendit, illud inquam, accommodatius multo, ut hunc annorum ſeptuaginta terminum intelligamus, quod extat in Eſaia *n*, *in oblivione eris ò Tyre ſeptuaginta annis* (quot captivitas Judæorum, quam Tyrus iis exprobrabat, duravit in Babylone) *ſicut dies regis unius*. Ubi Græce additur ὡς χρόνος ἀνθρώπου, *ſicut tempus hominis*, ideſt, ut ibidem obſervavit Cyrillus Alexandrinus citans pſalmum noſtrum, quantum eſt ævum hominis. Notant vero etiam Hebræi eodem loco, quod eam ætatem non ſoleant reges excedere, & aliqui per unum regem interpretantur Davidem, qui tot annis vixit exactè: quidam Nabuchodonoſorem cum filiis, quorum imperium tamdiu duravit. De myſtico ſenſu numeri ſeptuageſimi poſtea ſimul cum octogeſimo.

n e. 23. 15.
Judæorum captivitas in Babylone ſeptuaginta fuit annorum.

Si autem in potentatibus, octoginta anni. Hieron. *o*, *ſi autem multum*. Alii, *ſi in fortitudinibus ſit*, ſeu, *in viribus majoribus*, nempe natura noſtra, vivaciores, & validiores ſimus, ſi in robuſticitatibus, ut loquitur Felix, & Titelmanus: ſi, ut ait Bruno Carthuſianus, in potentatis, & plenariis muneribus ſanitatis: & RicKelius, ſi in fortibus, & bene complexionatis hominibus, inveniantur octoginta anni; & Haimo, ac Hugo in aliqua virtute, & fortitudine corporis: & Remigius, ſi ſtet robur uſque ad octoginta annos. Symmachum refert Hieronymus *p* vertiſſe, *ſi autem contra opinionem* παραδόξως, ideſt, ſi multum, ſeu plurimum excreſcant anni, præter ſolidum, & ita ut A admirentur homines, non excederent fere numerum octoginta. Apollinarius exponit ἐπὶ πλέον, *ad plus*.

ἢν δ᾽ ἔτεα ζώωμεν ἐπὶ πλέον ὀγδώκοντα,
Si vero annos vivamus ad plus octoginta.

o hic, & ep. 139. & in qui putatur Hie. hic in com.
p Epiſt. 139.

Propriè בגבורות *bignuroth* ſignificat *in fortitudinibus, viribus, multo robore*. Græca vero ἐν δυναστείαις, Euthymius & Nicephorus declarant ἐν βίᾳ ζῆν καὶ καταδυναστεύεσθαι ὑπὸ γήρως, *in violentia vivere, atque ſub ſenectutis dominio, ac veluti tyrannide eſſe*. Qui ſenſus eſt oppoſitus communi, de illo qui ad octogeſimum perveniat annum vegetus, & robuſtus. Non debent ſumi potentatus & δυναστείαι pro dominiis, regnis, principatibus, vel pro illis qui hæc habent, præſertim cum tyrannide. Nam licèt in Pſalm. 19. *q* ſic accipi poſſint potentatus δυναστείαι גבורות *ghevuroth* tamen multo verior expoſitio eſt de viribus & forti brachio Dei) *in potentatibus ſalus dexteræ ejus*) & præterea magis rarum eſt, ut qui potentia pollent præcipuè tyrannica, tamdiu vivant, ut hiſtoriæ, & experientia docet: auctor etiam eccleſiaſtici *r*, qui ſcribit, ſaltem ut eſt in Latina editione (in Græca enim non eſt) *omnis potentatus* B *brevis vita*, hoc eſt à Deo, ut quæ ibidem habentur demonſtrant, tamquam à medico, & curatore Reipublicæ tollitur improbus Rex de medio, qui velut peſtilens morbus illam gravat, & opprimit. Ipſimet Euthymius, & Nicephorus dicti pſalmi locum explanant, ut ſit ſalus dexteræ Dei ἐν δυναστείαις, ideſt, ἐν δυνάμεσι καὶ ἰσχυρᾷ *in viribus & fortis, ac valida*, in abundantia quadam, & exceſſu potentiæ. Præſentis vero locum Pſalmi noſtri Elias *ſ* eo modo expoſuit, nempe, in potentatibus ἐν δυναστείαις, ideſt, ἐν βίᾳ, *in violentia*. Differit idem de integro loco iſto: & quomodo Nazianzenus, quem ſcholiis interpretatur, humanæ vitæ menſuram definiverit annis quadraginta quinque; ſcilicet juxta Platonis de novem ætatibus opinionem; nam eſt infans ab ortu ad quatuor annos: puer inde ad decem: adoleſcens ab his ad viginti quinque: florens à viginti quinque ad triginta quinque: conſtans hinc ad quadraginta quinque: crudus ſenex ab iſtis ad quinquaginta quinque: ſenex ex hoc termino ad ſexaginta quinque; deinceps decrepitus. Et quia quadrageſimo quinto anno perficitur, ac poſtea deficere incipimus, propterea Nazianzenum tempus iſtud humanæ naturæ vi- C tam eſſe definiviſſe; quod ſpatium patet ipſius fermè centenarius, & ideo excedens terminos hos Davidicos, vixerat in ſacerdotio. Quidquid ſit de hac ſententia, recipi non debet, ut monui nimis violenta expoſitio δυναστειῶν pro *violentia*. Tropologia mera, immo accommodatitia tantum expoſitio, potentatus hic ſumere pro dignitatibus, honoribus, principatibus. Ita Hugo, ſed moraliter loquitur, ut & Auguſt. aliique ſecundùm allegoriam, de qua poſtea. Exiſtimant nonnulli *t*, in hac tractatione de brevitate humanæ vitæ quatenus petita comparatio prius eſt ex aranea, cùm anni numerantur non tantum ſeptuaginta, ſed etiam octoginta, in iis qui robore corporis polleant; alludi ad illam ſpeciem araneæ, quæ ita telam texit, ut octoginta circulis, aut ſectionibus conſtet, in quatuor quaſi circularibus ſectionibus; quarum quælibet alias contineat viginti minores; quod ſi fila plura conſtruat, neatve, incommodam prędæ telam eſſe, quod illa ob majorem ſpatii amplitudinem, & araneæ laborem in diſcurrendo ex telæ centro, latebriſque, facilius avolet. Araneæ telam hanc poſſis indigetare, ut vocant, animi conceptionem; & fila D octoginta præcisè in araneę tela nondum deprehendi, nec ſcio quis deprehenderit. Legenda quæ de initio, ac progreſſu ſenectutis eruditè differuntur à Gabriele Palæoto in opere de bono ſenectutis *u*. Placet mihi, ut illi, Galeni *x* diſtinctio ſenum ὠμογερόντων *crudæ viridiſque ſenectæ*, ſeu δυναμένων ἔτι πράττειν τὰ πολιτικά, *qui adhuc obire civilia poſſunt negotia*: deinde τῶν μέσην ἡλικίαν ἐχόντων τοῦ γήρατος, *qui mediam ætatem habent ſenectutis*; tandem τῶν κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην πεμπέλων, *qui ſecundùm hanc ætatem prope ſunt, ut in funebrem pompam mittantur*, quos Latini, *capulares* vocant & aliter Græci τυμβογέροντας, βαθυγήρως & ἐσχατογήρως.

Potentatus hic quomodo accipiantur.
q verſ. 7.
r c. 10. 11.
ſ in ora. 19. Nazian. n. 41.
Tropologia
t Pineda in Job c. 27. 18.
Quid per telam araneæ intelligendum.
u 1. p.
Triplex ſenum à Galeno tradita diſtinctio.
x lib. de ſanit. tuenda cap. 12.

Ceterùm, quia multi, & intra ſeptuaginta annos gerunt infirmiſſimam ærumnoſiſſimamq; ſenectutem, & ſępe ultra octoginta annos ſenes mirabiliter vigere probati ſunt; Auguſtin. cumque alii ſecuti ſpiritale aliquid in his numeris malunt perſcrutari: tum etiam quia non videtur major ira Dei ſuper homines hujus tēporis eſſe, quia multo brevius vivunt, quam vixerunt antiqui, qui etiam iram Dei provocaverunt uſque ad diluvium, quo perierunt. Igi-

Auguſtinus obſervata aliquid ſpiritale in his numeris.

Igitur obſervant ex 70. & 80. conſtari 150. conficiuntur ex 7. & 8. ex quibus 7. inſinuant vetus teſtamentum propter ſabbati obſervationem; octo novum, propter Domini reſurrectionem: hinc eſſe in templo 15. gradus; in pſalmis 15. cantica graduum; totidem cubitis ſummos montes aquam diluvii ſuperaviſſe: in ipſis, ideſt in temporalibus rebus, dies annorum noſtrorum, eſſe 70. quia temporalia promitti videntur in vetere teſtamento, in potentatibus, ideſt, in æternis 80. quod novum in ſpe ſit renovationis, & reſurrectionis in æternum, & habere ceperimus revera potentiam, quando Chriſtus apparuit: amplius eorum laborem eſſe, & dolorem, quoniam quiſquis hanc fidem tranſgreditur, ampliuſque aliquid quærit, labores invenit, & dolores, vel, licet in novo teſtamento conſtituti ſimus, quod octogenarius ſignificat numerus, amplius habet hæc vita noſtra laborem, & dolorem, dum *in nobiſmetipſis ingemiſcimus, adoptionem expectantes, redemtionem corporis noſtri a*. Putatus Hieron. adhibet ex Eccleſiaſte *b*, *da partem ſeptem, & da partem octo*: & octo beatitudines *c*; gradus 15. templi *d*, *Latomorum* in conſtructione templi Salomonici *ſeptuaginta millia, & eorum qui portabant, octoginta millia e*, hoc eſt, Patriarchas cum Prophetis, & Evangelicam, Apoſtolicamque prædicationem. Addit Remigius in ſeptuagenario annorum captivitatis Babylonicæ typum luctus, ac mœroris noſtri in hac vita, & in reditu ad patriam, qui accidit poſt id ſpatium, migrationem noſtram in cœlum. Sed quod aſſerit ideo minus diu nunc vivi, quamvis eandem pœnam commeruerint omnes, in primo parente; quia vetuſtiores illi non adeo dediti fuerunt terrenis, ſicut nos ſumus, non videtur verum abſolute; imo ac toto genere minus dediti ſunt terrenis hi qui ad Eccleſiam pertinent, quam qui aut in lege naturæ vixerunt, aut in ſcripta. Bruno Charthuſianus annos qui meditantur in 70. anni, interpretatur illos homines, qui meditantur de neceſſariis ad vitam temporalem: alios qui in 80. & ſunt in potentatibus, eos qui virtutibus, & operibus bonis, quæ ad æternam perducere poſſunt, verſantur circa meditationem, curamque rerum æternarum: ſi quis quid ultra res has appetat immodicè, nihil niſi laborem ac dolorem experturum. Clemens Alexandrinus *f* perſequens myſteria numeri ſeptenarii, videtur attigiſſe, quod in octogenario numero deſignetur beatitudo, & regnum. Subdit namque hoc prolato ſtatim loco, ſi autem in potentatibus octoginta anni ἐὰν δ᾽ ἡμᾶς βασιλεύειν, *id autem fuerit nos regnare*; vel ſit autem ut regnemus, utinam regnemus, &c. Verus Hieronymus *g* ea perſtringit quæ alius ille nomine illius notatus. Sed quid hoc ait ad præſentem locum, cui ſufficit ſimplex, & pura explanatio, quæ non doctrinæ gloriam in multiplicatione ſermonum, ſed legentis debet intelligentiam quærere, ſi mihi crederem, parerem iſti conſilio, ſed quod operis principio monui, cogor improbitati alienæ hiſce rebus aggerandis inſervire. Lege Bongum de myſterio numeri 150.

a Rom. 8. 23.
b cap. 11. 2.
c Matt. 5. 3. & ſeq.
d Ezech 40, 22. 26.
e 3 Reg. 5. 15
Septuagenarius captivitatis Babylonicę annus typus eſt luctus, & mœroris veſtri in hac vita.
In 70. annis meditantes ſunt qui de temporalibus cogitant in 80. qui verſantur circa meditationem rerum æternarum.
f 6. Stroma. c. 8.
g epiſt. 139.

Et amplius eorum labor & dolor.) Hieron. *& quod amplius eſt labor, & dolor*, & alibi *h*, *& quidquid ſupereſt, labor, & dolor eſt*. In editione codicum Regiorum, & Complutenſium, & in Romano Pſalterio, apudque Caſſiodorum, & plurimum eorum. Alii, *& fortitudo eorum perverſitas, & iniquitas*, vel, *& ſuperbia*, ſeu, *faſtus excellentia, robur, vigor, felicitas, eorum labor, & iniquitas*. Chaldaicè, *at multiplicatio eorum labor, falſitas, peccatoribus*. Hebræa ſunt ורהבם עמל ואון *verabbam bhamal vaaven*: Græca καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος. Admittit D dictas notiones רהב *rabab*, & alia duo nomina, illas quoque, quas poſuimus: fierique poteſt ut per metatheſim ſumtum ſit primum pro הרב *harab*. Primus ſenſus eſt, ut id quod in omni dicta ætate annorum ſeptuaginta vel octoginta amplius eſt, hoc eſt, melius, & perfectius, & quantumvis iis vivens annis, feliciter ſibi vivere videatur, propterea que inſoleſcat, nihilominus labore, dolore, moleſtia, ærumna, calamitate, perverſitate etiam, ac iniquitate permixtum ſit. Et ſit *univerſa vanitas omnis homo vivens i*, id in omni vita ſua, denique ſit labor, & nihil. Illo modo Jacob affirmabat *dies peregrinationis, ac vitæ ſuæ 130. annorum parvos & malos, qui non perveniſſent uſque ad dies patrum ſuorum quibus peregrinati erant k*, & alius in apocrypho libro vocabat modicos, & malos annos noſtros *l*. Exponit hoc modo Vatablus, meminitque Janſenius, Genebrardus, & multi alii, Agelliuſque conſentiens, Græcum citat auctorem, qui neget ſenſum, de ſenio, quod ſupra octoginta excurrit annos, ſed quod major pars illorum, vel ſeptuaginta, quibus quis vivat, ſit A ipſi labor, & dolor. Hoc ipſum lego in Nyſſeno *m* οὐχ ὅτι τὸ ὑπὲρ μέτρον τοῦτο ζῶντι ὁ βίος ἐπίπονος, ἀλλ᾽ ὅτι τῆς οὕτω βραχείας ζωῆς ἐν κόπῳ τὸ πλεῖον ἐστὶ καὶ πόνῳ, *non quia ſupra menſuram, hæc viventi vita ſit laborioſa, ſed quoniam adeo brevis vita, quod potiſſimum eſt, in labore & dolore conſumitur*. Subdit inductionem in infantia, juventute, media inter has ætate ſenectutem ipſam canicie, & rugis copiam, & abundantiam laboris διαφερόντως egregie teſtari. Eadem Chryſoſtomi *n* ſententia, qui hinc probat nullius vitam inveniri poſſe, cujus non ſint multa plura triſtia, ac difficilia, quam læta & jucunda, nec alium hujus eſſe ſenſum loci, quam verborum Jacob *o* quibus parvos, & malos aſſeruit dies ſuos. Græciſmum autem notant Bruno Carthuſianus, & Genebrardus, ut *amplius eorum* dicatur, pro *amplius eis*.

h epiſt. 34
i pſ. 38.
k Gen. 47. 9
l 4. Eſd. 4 33. b.
m Tract. 3 in pſ. c. 1
n 5. de prov.
o Gen. 47. 9.

Alter ſenſus proprius Campenſis, & Clarii, *amplus eorum*, nempe hominum, ideſt, qui præcipui ſunt inter illos, & tamquam flos ipſe hujus tam raræ ætatis, moleſtiis, & laborioſis miſeriis plenos abire velociſſime, honores quoque ſi quos tunc nanciſcanturs. Tertius veterum Latinorum, id quod ſupereſt ſupra numerum annorum octoginta B tranſigi cum labore & dolore; vel (qui poſſet videri diverſus ſenſus, ad hunc tamen revocandus) robur hoc tantum, ſuperbiam qua macrobius, ſeu longævus effertur, ſeque propterea beatum prædicat, recidere demum in laborem, dolorem, in morbum & infirmitatem, quæ eſt ſocia ſenectutis, inquit Hieron. *p*, confirmans celebri teſtimonio ex Eccleſiaſte *q* in quo humanæ vitæ, & maxime ſenectutis miſeriæ comprehenduntur; & noſtrum in id commentarium conſulere potes, & quæ tum hoc pſalmi loco dicuntur ab Ayguano, tum à Gabriele Paleoto in opere de bono ſenectutis; tum à Seneca *r* quadam epiſtola, ubi cum Virgilio triſtem vocat ſenectutem, inſanabilemque morbum, ſicut appellavit Philoſophum *ſ* τὴν ἄνευ νόσου γῆρας ἐπίκτητον, τὸ δὲ γῆρας νόσον φυσικὴν *morbum quidem adventitiam ſenectutem, ſenectutem vero morbum naturalem*. Ætna gravius onus nominavit Cicero *t* poſt Euripidem *u* & Syra anus apud Plautum *x* tantum hoc oneris quod ferret annos dixit eſſe octoginta quatuor. Recte Hieron. *y* Julianum conſolans ſuper amiſſis pignoribus ætatis exiguę intra viginti dies, exclamabat poſt allatum præſentem locum; Felix, & omni dignus beatitudine, quem ſenectus Chriſto C occupat ſervientem, quem extrema dies Salvatoris invenerit militantem. Nec vero dubium quin brevioris vitæ cauſſa ſint peccata, tum quia minus ſibi peccatores cavent à noxiis naturalibus cauſis, tum quia provocant in ſe homicidarum odia: tum quia Deus ipſe, qui *longævam honorantibus parentes promiſit z vitam*, citius eripit, *nec ſinit dimidiare dies a*, *nec virilem ætatem excedere b*; & Jonam ſuſtulit anno circiter 38. ætatis *c* quæ erat fere dimidia pars annorum 80. Quadrat propoſito, quod narrat B. Bernardinus *d* de latrone ſuſpenſo, qui cum eſſet duodeviginti tantum annorum, continuo crevit, incanuitque barba, & capillus; & immutata facies tamquam fere nonagenarii, eo quod ut edoctus divinitus in Catalonia epiſcopus expoſuit, ſi parentibus obtemperans abſtinuiſſet à crimine, ad id ætatis tempus venturus eſſet. Antonium magnum narrat Athanaſius *e* inter alia ſalutis monita hoc inculcaſſe, ac in primis commendaſſe, nullum in arrepti propoſiti vigore laſſeſcere, ſed quaſi incipientem augere ſemper debere quod cœperit, præſertim cum humanæ vitæ ſpatia æternitati comparata breviſſima ſint, ac parva; D in præſenti hac vita æqualia eſſe pro rerum commutatione commercia, nec majora recipere ab emente qui vendit, promiſſionem autem vitæ ſempiternæ vili pretio comparari; ſcriptum enim eſſe dies vitæ noſtræ ſeptuaginta annos eſſe, &c. quando octoginta aut centum, aut multos annos laborantes in Dei opere vixerimus, non pari tempore regnaturos in futuro, ſed pro annis prædictis omnium nobis ſæculorum regna tribuenda.

p epiſt. 139.
q cap. 12. 2.
r epiſt. 108.
ſ 4. de generat. anima. lium.
t de ſenectute.
u in Hercule furente.
x in Mercat. ſcena 10
y epiſt. 34
z Exod. 20. 12 Eph. 6. 3
a pſ. 54. 24
b 1. Reg. 2. 33
c 2. Par. 11. 1
d p. 2. dom. 2. quadrag. ſer. 17. ar. 3 c. 1.
e in vita.

Quoniam ſupervenit manſuetudo, & corripiemur.) Monet Auguſt. in quibuſdam codicibus legi *erudiemur* tamen revocari ad eamdem manſuetudinem Hieronymus, *quoniam tranſivimus cito, & avolavimus*. ſic eſt in ep. 139. & apud Trevetum Fabrumque: mendoſe autem in Regiis Bibliis, *quoniam tranſibimus cito, & advolabimus*, & in Pſalterio quod edidit Victorius, *quoniam tranſibimus cito, & avolabimus*; alii, *quoniam recedit cito & avolamus*, vel, *reſecatur*, nempe ſuperbia illa, ſeu faſtus, aut robur &c. de quo in priore membro, vel, *quoniam eſt qui reſecet*, ſcilicet, hæc ipſa, vel annos, & vitam, tamquam una de Pacis, *& avolamus*, ſeu *avolabimus*, *velut avis præ-*

ciſo

ciſo filo, quo alligata retinebatur, vel, *quoniam declinavit celeriter id omne quod dictum eſt, & avolabimus*, vel, *quoniam volans cito eſt vita noſtra, & volavimus*, aut, *volabimus*, vel, *quoniam tonſio velox, & evolabimus*, ſeu *tondens es tu ò Deus ac reſecans*. Chaldaicè, *quoniam tranſierunt velociter, & volant in pulverem*; ſic ſunt Hebræa כי גז חיש ונעפה *chigazchis vannahbuphah*: hæc exponit Aquila ὅτι ἀπήλασεν ἀνήρ, καὶ ἐπετάσθη *quoniam præterivit*, vel, *appropinquavit vir*, nimirum ad vitæ terminum, *& avolavit*. Videtur legiſſe איש *is* nomen *viri* non חיש *chis*. Symmachus, τμηθέντες γὰρ ἄφνω ἐκπετανύμεθα *ſucciſi enim*, videlicet ſumus, ſeu *ſuccidimur repente & avolamus*. V. editio apud Hieronymum, *quoniam tranſivimus celeriter, & diſſolvimur*, videlicet ut explicat Hieronymus *a* ad herbæ, floriſque virentis ſimilitudinem, quæ longè ante poſita eſt in hoc pſalmo *b*, dum veſpere ſiccatur, areſcit, ſuccīditur. Theodotio conſentit cum Lxx. niſi quod non habet ἐφ' ἡμᾶς, *ſuper nos*, quod etiam ſuperfluum eſſe ait Hieronymus *c*, qui præterea *d* teſtatur à VI. editione poſitam *manſuetudinem*, miraturque quid ſibi voluerint ſic transferentes ὅτι ἐπῆλθε πραότης ἐφ' ἡμᾶς καὶ παιδευθησόμεθα. Ricardus Cenomanus ita conciliat interpretationem Lxx. cum textu Hebræo: גז *gaz*, vel גז *gbex* à גזז *gazaz totondit*, ſignificet *vellus*, per quod ſymbolicè ob molliciem Lxx. intellexerint manſuetudinem; deinde חיש *chis* ſignificet *feſtinavit*, hoc eſt, manſuetudo feſtinavit, citoque venit, ſeu ſupervenit: poſtremo ונעפה *nebhupbah*, à עוף *hhoph, avolavit, illuſtravit, coruſcavit*, avolabimus nempe, animo ad meliora, illuſtrabimus animum cogitatione rerum meliorum, coruſcabimus intelligentia, & *vexatio dabit intellectum e*; & labor, ac dolor ſupra vitæ annos octoginta, vel etiam per totum illud ſpatium, quod eſt breve, ex divino illo vellere manſuetudinis provenit, ne diutius patiamur incommoda fractæ, devexæ, decrepitæ ſenectutis, quæ ipſa per ſe morbus eſt. Unde Pſaltes alibi *f* orabat *uſque in ſenectam, & ſenium non derelinqui, quum deficeret virtus*. Hæc ſic à me declarata conciliatio ſatis commoda videtur, & aptum ſenſum reddere, qui multis placet. Nec diſcrepat is quem aſſignat Hieronymus *g*, quod poſt 70. annos, & 80. quum venerit Domini manſuetudo, & dies nobis mortis ingruerit, non judicabimur juxta meritum, ſed juxta clementiam, & quæ putatur correctio eſſe, eruditio eſt & doctrina. Sed quod Genebrardus ait, Lxx. per *corrigi* intellexiſſe rapi celeriter ex hac vita, non intelligo, quo pacto verum eſſe poſſit. Latinum quidem verbum, *corripiemur*, ſignificare id poteſt, nullo modo Græcum παιδευθησόμεθα; legiſſe Lxx. πετασθησόμεθα nimis ſuſpicacis hominis eſt dubitare *h*. Hieronymus, & alii qui *recedendi* reddiderunt verbum, aut ſimile reſpectum habuerunt ad גוז *guz*, at חיש *chis* à חשה *cheſciah ſiluit* quod hoc item loco aliqui *i* opinantur eſſe, nuſquam extare memini. Græci enarratores, & Nyſſenus *k* nectentes hæc verba ſequenti verſiculo, volunt brevitatem, & ærumnas vitæ cenſeri, non tam caſtigationem, quam manſuetudinem propter gravitatem multitudinemque delictorum noſtrorum, quibus longe majora, & diuturniora ſupplicia debentur: quod ſi modica illa caſtigatio tantum nobis præbuit ſenſum, non eſſe qui noſſe valeat, quantæ ſunt, qualeſque iræ Dei vires adverſus eos, qui converti, & erudiri nolint, idcirco orandum Deum, ut ejuſmodi utens manſuetudine, moderataque caſtigatione, nobis dexteram ſuam notam faciat, & illos qui tali proficiunt eruditione, ut imitemur. Viſus mihi poſtea hunc attigiſſe ſenſum Antonius Guevara *l*, Euſebius, quem citat Agellius, idem ferè ſentit, quia vilis exiguaque vita eſt, nec ſcimus quid nobis erit, Deum orari ut manſuete corripiat, ejuſque manſuetudo nobis ſuperveniat: & ne ſimus expertes diſciplinæ Chriſti, qui eſt Patris dextera & ut ab æterno nos ſummæ iræ Dei ſupplicio liberet, quum ſupplicium hinc manſuetudine temporum tantopere corripuerit. Quin ipſa quoque mors vocari poteſt manſuetudo, quatenus à Deo manſuetudo nobis inflicta ut peccatis, & miſeriis præſentis vitæ terminum imponeret, reſervando correptionem in futurum tempus peccatorum, vel reatuum in quibus deceſſerimus. Illud mortis bonum Irenæus *m*, Ambroſius *n*, alii demonſtrant. Eſt manſuetudo præterea pœna ipſa tribulatioque immiſſa, vel permiſſa à Deo, quia domat nos, & manſuetos reddit, ſicque corripit, ac erudit. Eodem ſpectat, quòd ut obſervant hoc loco Hugo, & Ayguanus, in corripiente manſuetudo requiritur, *ut corripiat juſtus in miſericordia o & ſpiritualis in ſpiritu lenitatis p*, & ipſamet *virga*, A *baculuſque conſoletur q*, *nec in draconem ſerpentemque vertatur*, qui pavorem incutiat ipſimet corripienti *r*. Agellius, anteque ipſum Hieronymus, & Oſorius junior per manſuetudinem volunt nos intelligere non virtutem moralem, ſed corporis curvi, ac ſenilis debilitatem, cum vocis imbecillitate, quæ attingenti ſeptuageſimum, aut octogeſimum annum, advolat derepente, facitque ut cadentibus viribus defluat ſenex, ac veluti animam efflet, nec ſpiritus illos habeat, quibus ad fortia, & magna aggrediendum urgeatur. Videtur eadem Valentiæ mens, quia declarat ſupervenire infirmitates, & dolores, quæ corripiant, proſternant, dejiciant hominem. Addit idem Agellius manſuetudinem quoque morum, vitiis, & ira deferveſcentibus, quod Philo contingere dicit nona annorum hebdomade κατὰ δὲ τὴν ἐνάτην ἐπιείκεια καὶ πραότης τῶν παθῶν ἔστι πλέον ἡμερωθέντων, *ſecundùm nonam annorum hebdomadem facilitas, & manſuetudo, paſſionibus magis manſuefactis*. Ego *manſuetudinem* accipio cum communi expoſitione, non alterius, quam Dei, velut metonymicè ſumatur pro caſtigatione, qua ut effrænes equi domemur, & manſueſiamus, quemadmodum notat B Bruno; magnaque nimis mihi catachreſis videtur *manſuetudinem* interpretari pro corporis infirmitate; cujus acceptionis nullum arbitror afferri exemplum poſſe, nam etſi pſalmo 131. in quo legimus *memento Domine David, & omnis manſuetudinis ejus* Hieronymus, & alii transferant *afflictionis*, nullus qui nomen *manſuetudinis* & πραότητος retinet, aliter explicat quam de virtute: & dictionem Hebræam quamvis cum punctis mutatis ſignificare utrumque poſſit, maluerunt Lxx. exponere de virtute. Sed neque *corripere* idem eſt quod proſternere, ac dejicere. Denique optimam cenſeo expoſitionem quam cum Ricardo attuli.

a epiſt. 139 · b verſ. 6. · c epiſt. 135. · d epiſt. 139. · Symbolicè per vellus Lxx. intellexerunt manſuetudinem. · e Eſ. 28. 19. · f Pſ. 70. 10 · g epiſt. 139. · h Agellius dubitat. · i idem. · k orat. 1. in Pſalm. c. 7. · l in Abac. cap. pr. pag. 48. & 40. · Quomodo mors vocetur manſuetudo. · m lib. 3. c. 17 · n de bono mortis c. 7. · o Pſ. 140. 5. · p Gal. 6. 1. · q Pſal. 22. 4. · r Exod 7. 10. 11. · Per manſuetudinem quid intelligant nonnulli. · Communis expoſitio.

Verſ. 11.) Quis novit poteſtatem iræ tuæ, & præ timore tuo iram tuam.
Verſ. 12.) Dinumerare?
Dexteram tuam ſic notam fac, & eruditos corde in ſapientia.

Senſus loci

QUia priore verſu divinam clementiam commendavit circa vitæ præſentis tum brevitatem, tum ærumnis, ut hinc erudiremur, & pejora diuturnioraq; diſcere- C mus vitare futuræ mala; docet iræ divinæ vim, & acerbitatem circa illa æſtimare ſatis, animoque à nobis non poſſe, & quantum oportet ea pertineri. Idcirco petit à Deo ut per temporalem iſtam caſtigationem concedat bene percipere quanta ſit dictæ iræ Dei futuræ vis, potentia, efficacitas, & per cœleſtem ſapientiam probe cor erudiri, atque ex præſenti vindicta futuram perpendendo niti eam effugere: Vel quum meminiſſet Deum eſſe manſuetum, & in manſuetudine corripere, quaſi corrigens ſententiam exclamat acriorem iram illius eſſe, adeoque formidabilem, ut præ metus magnitudine animum obſtupefacientis, nemo valeat conſiderare quæ ab eo gerantur irato; nullus ſit qui reputare poſſit iræ Dei magnitudinem, ac tantum timere illum, quanta ipſa eſt, ſicque ipſum revereri ut debet, nullus queat cavere, ac tueri ſe à poteſtate iræ Dei, tantumque ipſum timere, ut ſit ſatis ad eam à ſe depellendam. Vel quæritur præ timore Dei, hoc eſt propter timorem Dei, & ut quiſque illum plus timet, ac veneratur majorem experiri ejuſdem iram in hoc ſæculo, ne ſcilicet ſentiat in futuro; ideoque flagitat no- D tam nunc etiam fieri magis ac magis hujuſmodi vim potentis & miſericordis ſimul iræ, & vindictæ Dei, & communicari notitiam atque familiaritatem eorum, qui tali notitia præditi, eruditique profecerunt in melius ejuſdem iræ caſtigatione, ac tanto religioſius Deum coluerunt. Vel præter generalem illam humani generis calamitatem brevis, ac ærumnoſi ævi deplorat ſui, aut alterius ſeculi crebras miſerias à vehementius irato Deo profectas, cum timorem ſui, ac venerationem extorquere vellet, tam inſigniter exercendo ineffabilem potentiam ſuam: orat vero, ut alia ex parte dignetur, malitque vim benignæ ſuæ dexteræ manifeſtare, quantumque valeat in opitulando, & conſolando. Denique myſticè ſaltem implorat notitiam, & adventum Chriſti, qui *vir dexteræ Dei eſt ſ*, per quem cognoſcant homines *quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis ipſius t*, & ne privet populum ſuum ſapientibus hominibus, qui doceant, moderentur, conſolentur in tam multis tribulationibus: quales Apoſtoli, Evangeliſtæ, doctores, alii; ac demum ſtatuendo in die Judicii ad dexteram filii ſui, ut Euthy-

Myſticus ſenſus. · ſ Pſal. 43. 4 · t Eph. 1. 19.

thymius exponit, Euſebiuſq; favet citatus verſus locum reliquis Græcis enarratoribus, & partim cum Latinis. Hebræis autem, & Hebraizantes aliter diſpungendo, alia incedunt via, ut poſtea dicemus. Diſtinguit Ayguanus magis ſecundum ſenſus myſticum ſex beneficia; quæ hinc ad finem uſque pſalmi poſtulentur, & ſunt in teſtamento novo impleta, videlicet notitiam de poteſtate irę Dei, de dexteræ Dei, ac hominis unitate, præterea pro peccatis indulgentiæ pietatem, gloriæ æternæ claritatem: in adverſis patientiæ firmitatem, in agendis dirigentis gratiæ veritatem. Valentia petitiones agnoſcit illis reſpondentes quas narratur in exodo *a* Moyſes petiviſſe, eidemq; Deus promiſiſſe, ut ipſemet Deus in proprio veniret perſona, ut toti humano generi miſereretur, ut gloriam conferret, ut concederet directionem, per gratiæ doctrinæq; Evangelicæ ſplendorem.

Enumeratio beneficiorum quę hic petuntur. · a cap. 33. 13.

Quis novit poteſtatem iræ tuæ.] Hieron. *quis novit fortitudinem iræ tuæ*. Græcè LXX. ponunt in præſenti γινώσκει, *noſcit*, οἶδεν, *novit*; & pro κράτος habet ἰσχύν, pro ὀργῆς nomen θυμοῦ. Sed hæc nihil de ſenſu mutant: & יודע *jodeahh* participium jungi poteſt cuivis tempori. Paraph. explicat, *quis eſt ille, qui ſciet avertere fortitudinem iræ tuæ*. Nyſſen. *b* nos ob naturæ imbecillitatem non capere iræ magnitudinem, quam contra nos concitat peccatum, quum tamen indigeamus τοῦ παιδευθῆναι, *corrigi, & correctione*. Varia ſunt iræ divinæ effecta, modi, rationes, interdumque non iraſcendo iraſcitur magis, & iraſcendo magis miſeretur, parcit, ut demonſtrat Auguſt. circa vanam, & ſeductoriam felicitatem impiorum, utq; grandis Dei ira ſit peccatores non punire, flagellum pertineat ad miſericordiam: & qui mitiſſimis animalibus agno, columbaq; delectatur Deus, vel Chriſtus, quum iraſcitur vehementius, illorum dicitur animalium *iram ſuſcipere c*. Legendus Greg. *d*. Tum etiam quomodo iram Prælati, exemplo Dei, debeant attemperare *e*. Extremam illam Chriſti in judicio iræ plenam vocem, qua reprobos damnabit, æſtimare poterit nemo, nec ferre, ſed montibus & collibus dicent, ne illam audire, & experiri cogantur, ut *cadant ſuper ipſos, eoſq; operiant f, abſcondiq;* cupient *donec pertranſeat furor ejus g. Dei iræ nemo reſiſtere poteſt, & ſub eo curvabuntur, qui portant orbem h; columnæ cœli contremiſcent,* C *& pavebunt ad nutum ejus i: vox diei Domini amara, ad quam tribulabitur fortis K: magnus dies Domini, & terribilis, valde, & quis ſuſtinebit eum l?* Si jam paſſurus, & judicandus quum reſpondi mitiſſima reſponſione armatis perſecutoribus, *ego ſum*, protinus *eos in terram ſtravit m*, quid facturus eſt, inquit Gregor. *n*, quum judicaturus venerit? quod eſt illud judicium quod immortalis exerit qui in una voce non potuit ferri moriturus? qui ejus iram toleret, cujus & ipſa non potuit manſuetudo tolerari? *quum vix parvam ſtillam ſermonum ejus audierimus, quis poterit tonitruum magnitudines illius intueri o?* Aliquorum nunc incipit pœna, ut in futura vita perduret: aliorum jam differtur, ut maneat poſtea ſemper: quorumdam hic inchoatur, ut deſinat in alio ſæculo. Durior nonnihil expoſitio Hugonis; non eſſe qui noverit poteſtatem iræ Dei, quia præſit ei quaſi major, *ſuperq; omnia opera ipſius p*. Nec arbitror loqui Davidem de numeratione populi, ut Arnob. tamen aſſerit, ita ut neget hic ſciviſſe ſe iraſci Deum eo quod populum numerarit.

b tr. 1. in Pſ. cap. · Grandis eſt ira Dei peccatores non punire. · c Jer. 25. 38. Apoc. 1. 16. · d l. Mor. c. 11. vel 13. · e l. 23. c. 3. · f Oſee 10. 8. Luc. 23. 30. · g Job. 14. 13. · h Job. 9. 13. · i Job. 26. 11. · k Soph. 1. 14. · l Joel. 2. 11. · m Joan. 18. 6. · n 17. Mor. c. ult. · o Job. 26. 14. · Durior Hugonis expoſitio hujus loci. · p Pſ. 144. 9.

Et præ timore tuo iram tuam dinumerare?] In emenda- D tis Græcis eſt καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦ θυμοῦ, *& præ timore iræ tuæ*, ἐξαριθμήσασθαι, *dinumerare* τὸ κράτος τῆς ὀργῆς σου, *poteſtatem iræ tuæ*, vel ipſummet θυμόν, *iram*. Ubi Latinus Interpres *iræ* nomen bis poſuit, quamvis diverſa ſint Hebr. & Gr. Arab. item & Æthiopicum Pſalt. legunt *præ timore iræ tuæ*. Rejecto ultimo verbo in ſequens membrum Hieron. transfert alia hoc pacto *& ſecundum timorem tuum indignationem tuam?* nempè quis novit? nam damna quæ nobis provenire ab alio queunt, ſcimus, quæ terminantur in interfectione corporis; ſola fide docet, *perdi quoq; poſſe & corpus, & animam in gehennam q*, pluſq; poteſt, ac ultra condignum etiam in inferno, punire Dei ira, ut hoc loco notat Cajet. Alii non ſupplendo verbum *noſcendi*, & reddendo in caſu recto, *& ut timor tuus, ira tua*, ideſt quantum quis te timet, tanta indignatio tua, quæ cauſſa eſt, ut noſſe iram tuam, ſeu modum ejus nullus poſſit; quoniam videtur atrocior tua ira eſſe in illum qui te timet magis, ac religioſior eſt: Aut quiſq; te timet, ita ei innoteſcit ira tua, & apprehenditur ab ea: qui non timet, ſtupidus eſt, quantumvis multis affligatur modis.

q Matth. 10 28.

A Juxta translationem noſtram ſenſus eſt, non eſſe qui poſſit dinumerare iram Dei, ejuſq; mira & plurima effecta, vel præ timore, quia impedit vehementia timoris ne quis liberè id poſſit, velut percuſſus, ac ſtupefactus quod maximè contingit in denumeratione, atq; æſtimatione ſuppliciorum æternorum, quę ſervata proportione, non magis *in cor hominis aſcendere* queunt, quam *quæ præparavit Deus diligentibus ſe r*. Nam ſicut præmia Domini pleniſſime nequeunt intelligi, ita, inquit Caſſiod. nec vindictæ menſura prævalet apprehendi. Exponunt Euth. & Niceph. non poſſe vim, ac robur iræ illius cognoſci, quia valdè terribilis, ac timendus eſt; quos Apoll. vocat *terricos pavores iræ* ἀμειδέα δείματα θυμοῦ. Habent hoc loco (*præ*) & (ἀπό) vim ſimilitudinis, quemadmodum & [כ] *che*: quam habet quoq; מן *min*, de qua quum hìc non extet, non adeò neceſſaria videbatur annotatio Genebrardi quæ ingenerat ſuſpicionem, quod ſit in textu. De aliis expoſitionib; dictum ſatis prius videtur: Chaldęa hæc eſt cum præcedente membro, *quis eſt ille qui ſciet avertere fortitudinem iræ tuæ, niſi juſti qui timent, ſedantes furorem tuum?* hoc pacto Hebræa ut nunc ſunt עברתך B ובראתך *ucheirathecha hhebrathecha, & ſecundum timorem tuum* (quo timeris) *ira tua*; efficerent iſtum ſenſum non ineptum, prout timeris, iraſceris, & is bene novit, quantum tua poſſit ira, qui timet te, ſicque timendo te declinat, & avertit iram tuam; ille è contrario qui parum timet, non æſtimat, neq; cavet, ſed invitus, ac improviſus experitur & aliquando penitus obſtupeſcit, interdum reſpicit, ſeroque ſapit malo edoctus ſuo, vel prout exigit timor tuus qui timearis à nobis, ſic iraſceris quaſi dicas *ſ*, *Si ego Dominus, ubi eſt timor meus?*

r Eſ. 64. 4. · Sicut præmia beatorum nequeunt intelligi, ita nec ſupplicia damnatorum. · ſ Malach. 1. 6.

Dexteram tuam ſic notam fac.) Vix occurrit aliud notandum circa hæc, ut per ſe in editione noſtra ſunt, pręter ea quæ prius diximus, quid valeat dextera, quam notam fieri petit Propheta, nempe vel Chriſtum, vel potentiam iræ, vel potentiam benignitatis, vel ut liceat locari ad dexteram Judicis, & ſimilia. In Pſalt. Romano, & apud Caſſ. legitur, *dexteram tuam Domine notam fac nobis*, & meminit Auguſt. quoſdam codices habuiſſe, *dexteram tuam notam fac mihi*: noſtram vero lectionem magis conſentaneam eſſe textui Grȩco. Quamvis in Regiis, Com- C plutenſibus, & aliis Bibliis extet pronomen μοί *mihi*, quod in emendatis Latinis non eſt. In particula (*ſic*) latet emphaſis, ut ea nimirum notitia ſic tribuatur quomodo expedit nobis, & per lumen, donumq; ſupernaturale, quia haberi naturaliter non poteſt, vel concipi, ut per hujuſmodi notitiam dirigamur, aut ſic in dicta prius manſuetudine, modicaq; correctione directi, ad felicitatis dexteram perveniamus, ut innuunt Euthym. & Niceph. ut intelligamus quid nobis quærendum, fugiendumve ſit, quod Ayguanus docet, ut inſtruamur per ſimilitudines, & ſymbola ſacramentorum, nec non per imitationem Chriſti qui eſt dextera Patris, inquit Hugo, & Remigius: ut ſicut iram Deus, contulit, ita dexteram ſuam, ideſt filium ſuum (quæ Haymonis explanatio eſt) notum faciat, quem fide, & dilectione recipiamus, ut quod Auguſt. videtur, in Chriſto diſcant fideles ea magis ab eo poſcere, & ſperare præmia fidei quæ non apparent in veteri teſtamento, ſed revelantur in novo. Ex Hebræo reddit Hieron. *ut numerentur dies noſtri, ſic oſtende*. Alii, *ut numeremus dies noſtros, ſic ſcire fac nos*, id- D eſt, ſic fac ſcire nos, ut numeremus dies noſtros, & intelligamus quam ſit breve ſpatium vitæ; ac ita ſcito (quod eſt in membro ſequenti) *adducamus in cor ſapientiam*, reddamur ſapientiores, cautiores, circumſpectiores, nam quiſquis vitæ reputat brevitatem, cor applicat ad ſapientiam, ſe colligit, non errat in aliarum amore rerum. Unam reſpicit cœleſtem patriam, unam quærit, & colit Deum, præteriens *prætereuntem figuram mundi t*, tranſiens *tranſeuntem mundum & concupiſcentiam ejus u*. Vel ſic ſcire nos fac, ejuſmodiq; tribue ſcientiam, nempè ſecundùm timorem Dei, ut dies noſtros numeremus, expendamus, libremus, ſecundùm eumdem timorem Dei: unde fiat, ut ſcientiam habeamus congruentem timori, ac iræ Dei, & æſtimemus quantum poſſit ira ipſius, tandemque demus operam, ut cor imbuatur ſapientia, notitiamque divinorum, per quam cor ad bene operandum dirigatur, nec contenti ſimus ſola theorica, & contemplativa ſcientia; vel doce nos numerare dies noſtros ſic, ideſt, ſic ut ſunt revera breves, &c. Vel tempus vitæ noſtræ indica, ut poſſimus corde ſapienti tuo nos judicio præparare, quum noſſe non queamus quamdiu

t 1. ad Cor. 7 31. · u 1 Joan. 2. 16. 17. · Quid hominem maximè decipiat.

ira tua ex qua timor naſcitur nobis perſeveret, niſi te do-A cente. Nihil tam decipit humanum genus inquit Hier. *quam dum ignorant ſpatia vitæ ſuæ, longiorem ſibi ſæculi hujus poſſeſſionem repromittunt. Unde & illud egregie dictum eſt; nullum tam ſenem eſſe, & decrepitæ ætatis, ut non ſe adhuc uno vel anno vivere ſuſpicetur: *& memento a mortis tuæ, & non peccabis.* Alia idem ſubdit, & nos alio pſalmo: *b notum fac mihi Dominem finem meum, & numerum dierum meorum*, &c. Vel oſtende quis dierum ſit numerus, & quamdiu ſimus expectaturi donec veniat Propheta ille in lege promiſſus, in cujus corde ſapientia eſt, ut eam nobis communicet. Chald. *ad numerandos dies noſtros qui diriget, ut ſcire faciat? certè Propheta cujus cor conſtruit ſapientiam*, vel *ſolus Propheta, cujus cor abundat ſapientia*. Legitur nunc Hebr. ימינו כן הודע למנות *limnoth, jammenu chen hodahh*, ſed primum verbum junxerunt præcedenti membro interpretes Lxx. pro ימינו *jamenu dies noſtros*, legerunt ימינך *jemineca dexteram tuam*, quæ mutatio perfacilis fuit veritatis tantum punctis, & loco (ו) *vau* exprimendo (ך) *chaph* finale, Si etiam, ut monet Hieron. *c*, ſcribatur hoc id nomen ex-B trema litter: (ן) *nun* ימין *jamin dexteram* ſignificabit in ſingulari: Si per (ם) finalem ימים *jamim dies* pluraliter & יום *jom diem* ſingulariter, Editionem noſtram quum Hebr. videtur Theod. conjunxiſſe, Baſiliuſve: declarantes dicatur, Obſecro ut tui beneficii compos ſim, & ut dona tuæ dexteræ enumerare poſſim; atq; [quod ſequentia continent] à tua gratia eruditos imitari queam, quia alios ad tuam cognitionem deducunt. Meminit Hieron. *d* Aquilam, Symmach. Quintam editionem vertiſſe, *dies noſtros ſic oſtende, ut veniamus corde ſapienti*, & ex nimio affectu erga textum Hebræum pro ut etiam tunc extabat, aſſeruit errorem perſpicuum eſſe, quod pro diebus *dexteram* Lxx. dixerint. Is quem nominant Hieron. in commentario explicat flagitari manifeſtationem Chriſti; ne Deus tamdiu hanc ſuam dexteram contrahat, vel avertat in ſinum ſuum *e*, ſed *mittat eam de alto f*. Tum adverſus Arium obſervat non dici *dexteram tuam fac*, quia Deus ſine dextera ſua numquam fuit, ſed ut quæ ſemper fuit, & in ſinu Dei fuit, notam faciat, & ut quoniam permanentem in Deitate ſua noſſe non poſſumus, aſſumat hominem, & ſic intelligamus eum.

Et eruditos corde in ſapientia.] Hieron. *& veniemus corde ſapienti*. Alii, *& adducemus*, ſeu *venire faciemus cor* C *ſapientia* ſeu *ad ſapientiam*. Paraphr. ut antea retuli, *certè Propheta aut ſolus, cujus cor conſtruit ſapientiam, aut abundat ſapientia, diriget nos ut ſcire faciat numerum dierum.* Dixi etiam nonnullos exponere de deſiderio adventus Prophetæ qui eſſet Chriſtus. Juvare poteſt ſuſpicionem Moyſes in titulo pſal. qui de hoc Propheta divinum promiſſum protulit *g*: & quod idem vocabulum præſentis loci נביא *navi* non ſolum poſſit eſſe verbum à themate בוא *bo* vel בא *ba veniemus*, aut potius *afferemus*, *venire faciemus aducemus*; Eſt enim hiphil non autem נבוא *navo* in kal quo pacto legit fortaſſis Hieron. ſed etiam nomen ſignificans Prophetam à נבא *navu*; etſi quidam curioſius ab illo verbo derivent, quod ſit *rem venituram pronuntiare*. R. David intelligit de Elia ante Chriſtum venturo. Admonet Hieron. *h* alios tranſtuliſſe, *compeditos*, pro *eruditos*, verbi ambiguitate deceptos, quoniam ſi dicas πεπεδημένους *compeditos*: ſin autem πεπαιδευμένους *eruditos* ſignificat. Quum autem, *compeditos*, legat & exponat is, qui gerit nomen Hieron. in commentario de compedibus ſapientię in Prophetis non valentibus ſine Chriſto, & pręferat alteri lectioni, quis dubitet immerito appellari Hieron.? Idem quod verus Hieron. notavit etiam Auguſt. verbum Græcum, una ſyllaba paullum differre, ita ut utrovis dicto modo reddi potuerit, juxta quem quoque declarat de compedibus, & aureis vinculis ſapientię, quibus alligati ſunt *i*, ſunt etiam eruditi, & ea eruditi, viciſſim alligati; ita ut à via Dei non exorbitent, nec fiant ab illo fugitivi. Deniq; quodlibet horum legatur, ſalvam eſſe ſententiam veritatis: tales vero ſic notos factos in novo teſtamento, ut contemnerent. & ſe iis privati paterentur, quæ magna putant promiſſa in veteri teſtamento, qui carnaliter judicant. Legitur item *compeditos* in vetere Pſalt. & ab Arnobio *impeditos*, ſed & Euth. ac Niceph. legunt πεπεδημένους. Credi poteſt Lxx. per נביא *navi*, ut *Propheta* eſt, aut ſi pluraliter legerunt in regimine נביאי *nevie*, intellexiſſe quoſcumque *eruditos corde* à Deo נביא *navi* aut נביאי לבב *nevie levau*; veros θεοδιδάκτους *docibiles Dei* ſeu *doctos a Deo* k, & propterea beatos, quia eru-

* epiſt. 139.
a Eccl. 7. 40.
b pſ. 38. 8.
c epiſt. 138.
d ibidem.
e pſ. 73. 11.
f pſ. 143. 7.
g Deut. 18. 1. 5.
h epiſt. 139. πεπεδημένοι & πεπαιδευμένοι.
i Eccl. 6. 3.
k Eſ. 54. 13. Jo. 6. 54.

diti ſunt à Domino l. Auctor operis *m* imperfecti hunc locum accepit de Apoſtolis, fuiſſeq; Prophetas, ſapientes, ſcribas, quos Chriſtus mittere ſe dixit *n*, quia Prophetico ſpiritu erant repleti, *eruditi corde in ſapientia*, ſcribæ etiam corde, quia de theſauris ſuis nova, & vetera proferebant. Denique *Propheta* ſumitur pro viro probo ſapiente, familiariter cum Deo verſante, ut quum eo nomine vocatur Abraham *o*, Joſue *p* & à vulgo Chriſtus *q*, qua de re alias dixi. Senſus hujus loci antea ſatis expoſui, optare Prophetam notas ſibi fieri tales, qui vera, & divina ſapientia præſtent, in primis circa mortis meditationem, brevitatem vitæ, æternitatem, adventum Chriſti duplicem. Apollinarius aliter; ut oratio de notificanda dextera iis quibus in præcordiis ſapientia ſit.

Δεξιτερὴν ἐρίτιμον ἄναξ σφίσιν ὧδ' ἀναφαίνοις
ὅσσοις ἀθανάτη σοφίη πραπίδεσσι μέμηλε.
Dexteram honoratam Rex ipſis ſic oſtende
Quibus immortalis ſapientia præcordiis curæ eſt.

Hoc pacto in textu noſtro γνώρισον regeret duos accuſativos, ſicut Lat. *docea*, & particula οὕτω ſignificaret præſer-B tim; *dexteram tuam ſic notam fac*: ſeu *doceas, præſertim eruditos corde in ſapientia*, Vel *notam fac in ſapientia, illis qui ſunt eruditi corde*. Tamen reliqui declarant peti, ut noti fiant cum dextera etiam illi qui ſunt *eruditi corde in ſapientia*. Magna ut etiam antea notavi, ſapientia eruditioq; ex meditatione mortis, quam philoſophiæ veteres definitionem aſſignabant. Quum Sauli noluiſſe Deus reſpondere, neq; per ſomnium, neq; per Ephod, reſpondit tandem per animam defuncti *r*, quia reſponſum mortui mortiſve plus habet ſæpè momenti, quam quodvis aliud, magiſq; cor erudit, & ſapiens reddit. Somnia videntur multis alia reſponſa, nec rationales irrationales curant: dextera potens mortem inferens, vel minas quum innoteſcit, *eruditos corde* facit *in ſapientia*.

Transferri locus hic poteſt ad ſermonem de proponenda nobis ad imitandum Chriſti, qui dextera Patris eſt, vita, & aliorum, qui ſanctorum ſcientia ſapientiave prædíti fuerunt, ac proprius eumdem ſunt Chriſtum imitati.

Verſ. 13.) Convertere Domine, uſquequo? & deprecabilis eſto ſuper ſervos tuos.

JAm proximè flagitaverat notitiam divinæ in iraſcendo C potentiæ potiſſimum, ut æterna reſpicit ſupplicia, & ſapere exemplo illorum qui ſe erudiri ſinunt, & morigeros reddunt monitis, caſtigationiq; temporali, tunc poſcit gratiæ opem ad hoc ipſum, & ut benignum vultum ſuum convertere dignetur Deus, nec tam diu, irato ſimilis, avertere illum à ſervis ſuis velit, ſeſeq; ipſi inexorabilem reddere: & ut quemadmodum ſub pſal. principium *s* dum oraretur, *ne averteret hominem in humilitatem*, reſpondiſſe mox inductus eſt, *ut converterentur filii hominum*: ſic modo ipſe convertat ſe ipſum ad eos, qui caſtigatione eruditi ſeſe ad illum convertunt, pęnitentiam agunt, ſcienteſq; vite brevitatem, ſapienti ad eum corde cupiunt pervenire, atq; ut eorumdem deprecationem non refutet, aut dedignetur, ſed facilem ac promtum exhibeat ad exaudiendum; nec permittat amplius confuſos ab expectatione ſ ſpeq; ſua, abiecta, & dejecta facie humiq; defixa hærere. Oratio hæc poteſt eſſe totius humani generis adventum D Redemtoris exoptantis, ac nominatim Judæorum, ut Euſebio placet repulſorum atque repudiatorum à Deo poſt quam Chriſtum negaverunt, & occiderunt. Moyſem namq; vult Euſeb. pſal. iſto Judęos ad converſionem extremo mundi tempore futuram hortari, hancq; ipſi orandi formulam proponere, præſentibus verbis contentam. habet affinitatem iſta oratio cum ea ſententia, quæ eſt in Moyſis cantico *t*, *Judicabit Dominus populum ſuum, & in ſervis ſuis miſerebitur*, & *eſto u placabilis ſuper nequitia populi tui*. Quod ultimum Caſſiodor. citans, ait conſuetudinem ſanctam virum ſanctum hic operari, ſeu ſervare. Converti eadem orandi ratio cuilibet gravem tribulationem patienti, circumq; gratiæ auxilium deprecanti. Eam uſurpat Eccleſia in ſolemni prece ad laudes feriales officii, quo tempore jejunatur, & ſenſus poteſt eſſe, ut Deus ob preces fidelium ſuorum dignetur exorari pro converſione, & ſalute aliorum peccatorum.

Convertere Domine, uſquequo? Hieronymus, *reverte re Domine uſquequo*, confert *x* cum alio pſalmo *y*, *uſquequo Domine oblivisceris me in finem?* Qui enim, ait, in anguſtia conſtitutus, eſt, ſerum ei videtur Dei auxilium, & propterea impenſius deprecatur, ut cito Deum adjuto-

l pſ. 92.
m hom. 46. in Matth.
n Matth. 23. 34.
o Gen. 20. 7.
p Eccl. 45. 11
q Mat h. 21. 11. Luc. 7. 16.
Senſus loci.
Eruditio magna ex meditatione mortis.
r 1. Reg. 28. 15.
Senſus accommodatitius.
Senſus loci.
ſ verſ. 3.
Oratio hæc toti generi humano utilis præſertim Judæis ut placet Euſebio.
t Deut. 32. 36.
u Exod. 32. 12.
Hæc oratio convenit cuilibet tribulationem gravem patienti. Quo tempore hanc orationem uſurpet Eccleſia.
x epiſt. 139.
y pſ. 12. 1.

adjutorem ſentiat, & nequaquam iratum judicem, ſed A placatum, qui propter peccata longe receſſerat; & dimiſerat ambulare ſecundum voluntatem, & cogitationes noſtras. Quæſtioni, *uſquequo convertatur Deus*, reſponderi poſſit quaſi verbis ejus per accommodationem *a. non vertar donec deficiant*, ſcilicet à ſuis peccatis, & *b*, *revertimini ad me, & ego revertar ad vos*: & ſimilibus aliis modis. qui jam prius non ſemel occurrerunt. Paraph. hoc pacto expoſuit; *convertere inquam à malo quod locutus es facere populo tuo*. Eamdem interrogationem importat in Pſalterio vetere, *quouſq;* & apud Auguſtin. qui citatum etiam 12. affert pſalmum, aitq; eſſe hoc verbum orantis juſtitiæ non indignantis patentiæ. In Pſalterio Romano, & eo quo utitur Eccleſia Mediolanenſis, atq; apud Arnob. & Caſſiodor. habetur, *aliquantulum*, & meminit Haimo, Hugo, Rickelius. Valentia; exponitq; Caſſ. ut Deus juſtitiam ſuam aliqua lenitate temporet, magis enim nobis expedire aliquo ſtimulo tribulationi affligit, ut ſæpe commoniti, ſaluberrima converſione valeamus peccatorum veniam promereri. Explicant quidem Remigius & Haimo affirmanter, *uſquequo*, ut convertatur Deus, quouſq; opus eſt converſioni noſtræ, & ut B peccata dimittat: & Bruno Carthuſianus, uſque ac in quantum placeat Deo, ut ſaltem deprecabilis ſit ſuper ſervos ſuos, ſi converti non vult quantum ad perdendos: Et Rickelius donec ad ultimum finem pertingamus. Sed ambigi non debet *uſquequo* ut & *quouſq;* atq; ἕως πότε & עד מתי *hhad mathai*, interrogationem involvere. *Convertere Domine; uſquequo?* nempè *hoc erit?* quandiu differes convertit? quanto tempore averſus eris. Monet Euth. expreſſe, ut quum interrogatione legamus. Sic vero Apollinarius,

Παῦεο χωόμενος, τί νόον βαρὺ μήνιος αὔξεις.
Deſine iratus, ideſt, *iraſci; quid animum graviter iracundum auges?*

Quidquid ſi autem de aliis Hebræa non habent alium uſum, Nyſſen. ait, quod ἕως πότε ſignificat, τὸ ἐπισπεῦσαι τὴν χάριν *ut acceleretur gratia*, & ut Dominus ſit, μηδὲν πρὸς τὴν χάριν ἀναβαλλόμενος; *nihil ad gratiam differens*, nullam moram, & dilationem in ea danda interponens. C

Et deprecabilis eſto ſuper ſervos tuos.) Hieron. *& exorabilis eſto*; In Romano Pſalt. *& deprecare*, paſſivè ſumendo, quod non adeò eſt in uſu, ſed qui ait, *deprecabilis eſto*, ut Auguſt. notat, vitavit ambiguum, quia deprecari commune verbum eſt, nam & ille *deprecatur*, qui deprecationem fundit, & ille cui funditur: dicimus enim *deprecor te*, & *deprecor à te*. Similem dixi ante Cantici Moyſis *c* phraſim eſſe, *in ſervis ſuis miſerebitur*, quod ex eodem cantico recitarunt Machabæi pueri una cum matre invicem ſe hortantes mori fortiter, *Dominus Deus aſpiciet veritatem, & conſolabitur in nobis, quemadmodum in proteſtatione cantici declaravit Moyſes, & in ſervis ſuis conſolabitur* d, hoc loco eſt παρακληθήσεται ἐπὶ τοῖς δούλοις σου in illo cantico ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται ibidem Hebr. על עבדיו יתנחם *hhal hhavadau ithnacham* hìc vero הנחם על עבדיך *hinnaahem hhal haavadecha*. Hoc loco Nyſſen. *e* παρακληθῆναι idem eſſe quod καταλλαγῆναι *reconciliari, & placari*. Apollin. ὑπείκειν *indulgere* Nicephor. δυσωπηθῆναι *exorari, flecti, perſuaderi*; ita ut pudeat quodammodo non concedere, vereatq; quis de- D negare. Sic exauditus Chriſtus dicitur pro ſua reverentia *f*, quia Pater ipſum reverebatur. Græcum verbum παρακαλεῖν & παρακαλεῖσθαι, Hermogenes *g* docet κατὰ ἀκυρίαν ſecundum improprietatem ſicut & ἐρωτᾷν uſurpari pro δέεσθαι, ideſt, *orare, precari*, &c. Vix occurret aliud exemplum extra biblia, & præter hunc locum, & aliud ex cantico Moyſis, reperies in actibus Apoſtolorum *h* Verbum Hebr. non ita propriè pertinet ad orationem, ſed ad conſolationem vel pœnitentiam, vel gratiam, & miſericordiam; ut ſit ſenſus; conſolare. conſolationem accipe, & oblectare ſuper ſervos tuos, & de illis & de tua erga ipſos liberalitate, atq; reconciliatione cum iiſdem, pœniteat te, ut Paraphr. innuit, malorum, quæ decreviſti facere ſervis tuis; placare & miſerere, & redi cum iis in gratiam, viciſſimque recipe ipſos in tuam. *Spiritus gratiæ*, & *precum* apud Zach. *i* חן *chen* & תחנונים *thachannuim* conjunguntur πνεῦμα χάριτος καὶ οἰκτιρμοῦ: *Spiritus gratiæ, & miſericordiæ*. Sed in hoc pſal. & in Cantico Moyſis aliud eſt thema nempè נחם *nacham* ſignificans *conſolari* & *pœnitere*. Utrumque facit, qui ſe

a pſ. 17. 18.
b Oſea 14. 2.
c Deu. 32. 36.
d 2. Macha. 7. 6.
e Tr. 1. in pſ. cap. 7.
Explicatio verbi. παρακληθῆναι & παρακαλῶ.
f ad Hebr. 5. 7.
g περὶ μεθόδου δεινότητος.
h c. 38. 14.
Senſus litteralis.
i Matth. 1.

ſinit exorari, in qua notione Latinus interpres accepit verbum Græcum de quo legimus. *Inexorabilis eſt Deus iniq; agentibus, & iracundiam provocantibus eum* K, qui voluntate ſunt obfirmata in malo, cujuſmodi ſceleſtus Antioch. *l* qui orabat Dominum, à quo non eſſet miſericordiam conſecuturus: taleſq; peccatores Deus non exaudit *m*.

Verſ. 14.) Repleti ſumus manè miſericordia tua, & exultavimus, & delectati ſumus omnibus diebus noſtris.
Verſ. 15.) Lætati ſumus pro diebus quibus non humiliaſti, annis, quibus vidimus mala.

TAmquam jam ſit converſus Deus, ac exorabilem ſeſe præbuerit, immò & exoratum, gratulatur illuxiſſe veluti ſolem miſericordiæ, atq; benignitatis, diu multumq; deſideratum, ut peccatorum, & miſeriarum tenebras diſcuteret; & loco mæſtitiæ præcedentis, ac ærumnarum tot annis toleraturum, ſuccederet jugis, ac ſuavis delectatio, exultatioq; tum in hac vita, ob gratiam, & gaudium in Spiritu Sancto, atque in ſpe; tum in alia, B ubi gaudium de re jam perfectè poſſeſſa nemo in ęternum tollet à beatis. Quidam Hebr. de Meſſia quoque, ſed ſuo interpretantur modo: Euſeb. de Judæis in fine convertendis, juſtitiæ ſolæ illuminandis, lætitia ſpirituali replendis: Lyranus de iiſdem quando ſummerſit Deus Ægyptios in vigilia matutina,, & illi decantaverunt liberati laudes Deo. Rabini hoc loco in *Midras thellim*, de iiſdem adhuc priùs afflictis per Babyl. Græcum, Romanos, ita ut dies læti futuri ſint ſub Meſſia, & quidem duo, hoc eſt, duo millia annorum, quoniam ut priùs vidimus *n*, mille anni apud Deum ſicut dies una meminit Galatinus *o*.

Repleti ſumus mane miſericordia tua.) Hieron. *imples nos matutina miſericordia tua*. In bibliis Regis, *matutino*, etiamſi illa alia lectio extet in epiſtola 139. & editione Fabri, Victorii, ac Treveti. Alii, *ſatia nos mane miſericordia tua*, ideſt, cito, שבענו בבקר חסדך *ſabbehhenu vabboker chaſdecha*, Chald. *ſatura nos in mundo, qui ſimilis eſt matutino, benignitate tua*. Idem Hebr. verbum punctis mutatis poteſt eſſe præteritum primæ perſonæ C plurali שבענו *ſavabhnu*. Baſilius, Theodor. Euthym. monent præteritum tempus hìc pro imperativo, & in ſequentibus verbis pro futuro poſitum eſſe, eo quo Aquilam, & ceteros modo vertiſſe, quo etiam retulimus feciſſe Hieron. ἐμπλησον ἐν τῷ πρωῒ ἐλέους σου, *imple nos in matutino miſericordia tua*, vel *miſericordiæ tuæ*. Niceph. vult dicta verba præteriti temporis eſſe, ἀντὶ εὐκτικῶν pro optativo. Quidam pro conjunctivo ad hunc modum; *quum repleti erimus miſericordia tua, confeſtim exultavimus*, &c. Confirmat duplici exemplo Agellius ex Exodo *p*, *ſi levaveris cultrum ſuper eo*, quod Hebr. eſt *elevaſti*: Et ex proverbiis *q*, *vidiſti hominem velocem ad loquendum*: Græcè ἐὰν ἴδῃς, *ſi videris*. Nec deſunt alia exempla. Non videtur valde ad rem comparatio illa Paraphr. mundi cum matutino. Potius mane ac matutinum tempus pro lumine gratię, vel reſurrectionis, & gloriæ ſumitur. Deniq; pro commutatione τῶν συμφορῶν *calamitatum*, ut Baſilius, ac Theodor. notant, quum alioquin etiam ſignificare idem poſſit, quod *cito, ſtatim*, & ſimilia, & alias dodocuimus. Obſervat Hieron. *r* in cunctis pene loci hanc D habere Lxx. conſuetudinem, ut quod apud Hebræos in futurum ponitur, hoc illi quaſi jam factum, & præteritum referant de reſurrectionis autem ſpe, ac æternæ vitę præmiis deprecationem hoc loco eſſe, quæ dicatur matutina miſericordia; quam & vigeſimi primi pſalmi titulus ſonat, qui propriè ad myſterium Domini, & ad reſurrectionem ejus pertinens, inſcribitur, *Pro aſſumtione matutina*. Probat præterea in verbis præteriti temporis non ſignificari dictam jam miſericordiam obtentam; quia paullo poſt ſub precandi forma iidem LXX. expreſſerunt: *reſpice in ſervos tuos*, &c. Sed totum quod poſtulat ideo deprecari, ut mereantur dictam miſericordiam matutinam, quam quum fuerint aſſecuti, laudent Deum, & lætentur in cunctis diebus vitæ ſuæ. Repletur in bonis domus Dei deſiderium *ſ*, dumtaxat in beatitudine, ſoli quibus apparet gloria ſatiatur *t* & adimplentur lætitia quum vultu Dei ibi replet Deus ſpiritu intelligentiæ *u* fortitudine ſpiritus *x*. Myſticè Hugo adhuc explicat repletam mane miſericordia Eccleſiam; & ordines religioſos, quum primum ceperunt, tamquam juxta menſes illos priſtinos, dieſq; duos *y* Job memorat:

k Thr. 3. 4. l 2. Mach. 5. 13.
m Joa. 6. 6. 3.
Senſus loci.
Variorum interpretationes hujus loci.
n verſ. 4. o l. 1. c. 8.
Varia lectiones.
p c. 29. 25.
q c. 29. 20
Comparatio Paraphraſtis mundi cum matutino, non videtur ad rem.
r Epiſt. 139. LXX. in cunctis pene locis id quod apud Hebræos in futurum ponitur ut præteritum referre ſolent.
ſ pſ. 102. pſ. 64.
t pſ. 16. 25.
u Eccl. 39. 8.
x Mich. 3. 8.
Variæ explicationes.
y c. 29. 17.

replari unumquemq; mane miſericordia, qui primam accipit gratiam, quę pura miſericordia eſt, daturq; velut ſtella matutina a: poſtremo qui à pueritia, & adoleſcentia vocantur ad portandum jugum b Domini in religione. Applicat Rickelius etiam ad miſſionem Spirit. S. mane factam, ideſt, ante horam tertiam c. Caſſiod. explanat de lucida contemplatione qua Davidi prævidit adventum Chriſti, qui vocatur Dei miſericordia: Greg. d, de pœnitente, qui percuſſus à Deo lætus redit, & qui velut in nocte pœnitentiæ luctum exceperat, mane, ideſt, divinæ dignationis apparente claritate, ſe repletum miſericordia congaudet, atq; delectatur pro diebus in quibus fuerat humiliatus. Frequentat in feriali officio ad laudes Eccleſia quotidie hunc verſiculum (repleti ſumus mane miſericordia tua, exultavimus, & lætati ſumus.)

a Apoc. 2. 28. b Thr. 3. 27. Ad miſſionem Spiritus Sancti mane factam applicatio. c Actuum 2. 15. d in 3. Reg. 16. l. 3.

Varia lectio.

Et exultavimus & delectati ſumus.) Nihil refert quod omittant aliqui primam conjunctionem. Hieron. in futuro [& laudabimus, & lætabimur.] Jam monui de permutatione temporum. In Pſalt. vetere, apudq; Auguſt. ſecundo loco, (& jucundati ſumus.) Habet etiam Aquila, & ceteri eo modo quo Hieron. καὶ αἰνέσομεν τὸ εὐφρανθησόμεθα. Græca, quibus utuntur Lxx. τὸ ἠγαλλιασάμεθα, τὸ εὐφράνθημεν, Hebræa נרננה nerannenah & נשמחה niſmechah: quæ ſæpe ſynonyma ſunt, quamvis diſtinguant aliqui de lætitia externa, & interna, corporis & animi ſecundùm appetitum ſenſitivum, & intellectivum, ſeu partem inferiorem, & ſuperiorem.

Omnibus diebus noſtris.) Hebr. Græcè; & apud quoſdam latinè quoq; extat præpoſitio (in) ſed officit potiùs elegantię latinæ. Dies noſtros, aut intelligit præſentis, aut futuræ vitæ; & hujus quidem præſertim, accipiendo præteriti temporis verba pro futuri. De ſempiternis, ac beatis explicant Remig. Bruno, Hugo, quia in ęternitate, ait Hugo erunt dies continui. & noſtri, qui hic iſtoq; tempore non ſunt noſtri, ſed ſolicitudine, & curarum: & quia inquit Bruno, utiles nobis, & neceſſarii. Si autem ſumamus dies hujus temporis, Rickel. interpretatur exultationem, lætitiamq; omnibus diebus, ideſt certis horis eo modo, quo præcipit Apoſtolus e ſemper gaudere, in omnibus gratias agere f, cantare, & pſallere Domino in cordibus, g ut ſcilicet tam in adverſis quam in proſperis gaudeamus.

e Phil. 4. 4. f Theſſ. 5. 18. g Coloſſ. 3. 16. Epheſ. 5. 19.

Varia lectio.

Lætati ſumus pro diebus quibus nos humiliaſti.) Hieron. (Lætifica nos pro diebus quibus afflixiſti nos.) Hic etiam legerunt Lxx. שמחנו ſamachnu, in kal, quod eſt præteritum primæ perſonæ pluralis; quum nunc legatur in Piel in imperativo, & cum affixo primæ perſonæ numeri ejuſdem שמחנו ſammachenu, quod Symmach. & alii verterunt εὔφρανον lætifica. Pro diebus, idem eſt, ac ſecundùm dies, juxta dies, pro ratione dierum, pro magnitudine malorum, quæ diebus prioribus & annis experti ſumus. Malos illos dies, annoſve, quibus viſa ſunt mala quiq; propterea mali poſſunt dici, quia laborioſi, calamitoſi, periculoſi, myſtico ſaltem ſenſu intelligere licet, cum multis enarratoribus, & Nyſſ. h, quibus immerſi jacebamus in peccatorum, ac ignorantiæ tenebris. Non exigua lætitiæ, ac felicitatis pars priores reminiſci labores calamitateſque quum ad meliorem præveneris fortunam, unde ille.

Senſus myſticus. h Tr. 2. in pſ. c. 7. Virg. 1. Æn.

— forſan, & hæc olim meminiſſe juvabit &c.
Durate, & voſmet rebus ſervate ſecundis.

Omnino i: quod fuit, durum pati,
Meminiſſe dulce eſt.

Jucundi acti labores k. Jucunda laborum, malorumq; præteritorum memoria l: Jucundiorem facit libertatem ſervitutis recordatio m: Habet præteriti doloris ſecura recordatio delectationem n. Pericula præterita, vel ærumnas penitus abſolutas qui evaſit, ut referat, gratiſſimè provocantur o.

i Seneca in Herc. furente act. 3. k Adagium. l Adagium. & Cicero. 2. de finibus. m Cic. Philip. 3. n Cic. 2. lib. 17. epiſt. 5. o Macrob. l.

καὶ μέγα γάρ τε καὶ ἄλγεσι τέρπεται ἀνὴρ
μνήμενος, ὅστις πολλὰ πάθῃ καὶ πολλὰ ἐόργῃ.
Magnopere eſt jucunda viro renovata dolorum
Mentio, qui permulta tulit, permultaque geſſit.

Denique p.

ὡς ἡδύ τι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων.
Quam jucundum quid ſervatum meminiſſe laborum.

p Eurip. apud Macrob.

Notata ſunt iſta priùs à noſtris Delrio q, & Pontano r; & citat prior etiam Xenophontem ſ, & epiſtolam Senecę t, Guellii commentarium in Vigilium, in quo proferuntur alia ex Homero u, Ariſtotele x, Euripide: Sed ante omnes collegerat eadem Adagiographus, addideratque Horantium qui Horatius non eſt.

q in Seneca. r in Virg. ſ lib. 7. t epiſt. 79. u Odyſſ. 15. x 1. Rhet.

— Gaudent ubi vertice raſo
Garrula ſecuri narrare pericula nautæ.

Noſtra nobis, ideſt, ſacra ſuppetunt affatim. Hujus eſt modi, quod canitur in alio pſalmo y ſecundùm multitudinem dolorum in corde meo conſolationes tuæ lætificaverunt animam meam. Scenopegiæ feſtum lætiſſimè agitabatur octo totis diebus in memoriam quadraginta annorum peregrinationis, quum nulla domo, nullo uti firmo habitaculo licuit: Simul monebat quam feſtivè, veteris recordabuntur peregrinationis in cœleſtem patriam tranſlati, quantaſq; hoc nomine laudes Deo, gratiaſq; referent z. Idipſum exhibent nobis dicati ſanctis ſacri dies: in quibus meminiſſe jubemur, quo pacto in paucis vexati in multis ſint jam bene diſpoſiti a. Hoc lætitiæ genere nemo umquam lætatur (ait Bernardus b citans hunc locum) qui numquam non lætatur: Opportunè poſt triſtitiam gaudium ſubit, poſt laborem quies, poſt naufragium portus. Placet cunctis ſecuritas, ſed ei magis qui timuit: jucunda omnibus lux, ſed evadenti de poteſtate tenebrarum jucundior: tranſiſſe de morte ad vitam, vitæ gratiam duplicat. Nabuchodonoſor ſibi ipſi redditus laudabat, magnificabat, glorificabat regem cœli, etiam quia gradientes in ſuperbia poterat humiliare, c, ſicut reipſa illum humiliaverat ad beſtiarum abjiciens conditionem d. Tobias benedicebat Dominum, quia caſtigaverat eum, & ſalvaverat e. Deus qui inducit mala, ipſe rurſum adducit ſempiternam jucunditatem cum ſalute f. Non ſolum lætatur juſtus poſtquam deſiit tribulatio, ſuceſſitq; conſolatio, ſed omne gaudium exiſtimat quum in ea verſatur g; Si nondum id aſſecutus es, poſtula ſapientiam à Deo h, ut quid in tribulatione lateat vel utiq; quid ſibi velint obſcuriores, quibus tibi ſcribit Deus charactere, percipias. Utilitates tribulationes Greveus i hic perſequitur numero duodecim, iſtis comprehenſas verſibus.

y pſ. 93. 19. Scenopegiæ feſtum agitabatur octo diebus in memoriam quadraginta annorum peregrinationis. z Aquinas 1. 2. q. 102. art. 4. Orig. hom. 23. in Num. & alii. In diebus feſtis Sanctorum meminiſſe jubemur quo pacto in paucis vexati in multis jam bene ſint diſpoſiti. a Sap. 3. 5. b ſer. 68. in cant. c Dan. 4. 34. d ibid. v. 9. e Tob. 11. 17. f Baru. 3. 29. g Jacob. 1. 2. h ibid. v. 5. i ſer. 196. Tribulationis utilitates duodecim.

Purgat, & extinguit, ſecurat, ſignat amorem,
Pignorat, exſultat, ſolatur, vulnera ſanat,
Excitat, ac animat, docet, & capitis ſimilem dat.

Plures nos k alibi attulimus. Hugo attribuit locum totum viro religioſo qui lætetur ſua ſub alterius voluntate humiliatione, & ſubjectione. Præterea experientia, atque perpeſſione inediæ, paupertatis, laborum.

k in 1. Dom. Quadr. Applicatio loci ad virum religioſum.

Varia lectio.

Annis quibus vidimus mala.] Addit Hieron. (&) ſubaudiendum quoq; (pro) & pro annis quibus vidimus mala. Hebr. in ſingulari רעה rabbah malum Dies annorum, antea l vocaverat: nunc, dies, & annos; quod videtur valere ad exaggerationem multarum, magnarum, longarum calamitatum, quæ quum abierint, augeant gaudium præſens. Videre autem mala, idem eſſe quod experiri; Et quam vim habeat ejuſmodi phraſis, aliàs dictum eſt quum occurrit. Verum eſt quod Hieron. monet m, ſumi mala pro afflictione, & anguſtiis. Quod addit videre mala, minus eſſe quam ſuſtinere, quum diſſererem de eadem dicendi formula, oppoſitum doci plus eſſe videre, quam ſuſtinere, vel quovis modo ſentire.

l verſ. 10. m epiſt. 139.

Verſ. 16.) Reſpice in ſervos tuos, & in opera tua: & dirige filios eorum.

Verſ. 17.) Et ſit ſplendor Domini Dei noſtri ſuper nos, & opera manuum noſtrarum dirige ſuper nos: & opus manuum noſtrarum dirige.

Senſus loci.

Quia ob ſpem futuræ lætitiæ lætatos jam dixerat, qui verſabantur in acerbis calamitatibus, nunc in extremo petit pſalmo, ut interim dignetur calamitoſos ſervos ſuos benigno vultu reſpicere, atq; favorem declarare, vel hoc nomine, quod ipſius ſint ſervi, opificiumq; manuum ejus, ut ſe præbeat poſteris ipſorum ducem, vel certè rationem habeat meritorum, quæ præceſſerunt in majoribus; atq; mirabilium operum, quæ in eorum gratiam patravit olim; & ſimili ratione illorum filios nepoteſq; directione proſequatur; ut cuncta ſapienter, & feliciter agant, atq; ad finem deſideratum pertingant. Inculcat etiam, ut Dei manifeſtetur magnifici ſuper ipſos favoris divini ſplendor, ac tanto lumine affulgente nihil geratur inſtituto, voluntate, directione divina, indignum: ut benè, aptè, rectè, feliciter omnia cedant, & ad veram demum beatitudinem perducant.

Reſpice in ſervos tuos, & in opera tua.] Hieron. (appareat apud ſervos tuos, opus tuum) Alii [conſpiciatur in ſervis tuis

Varia lectio

vis tuis opus tuum,] egregium nempe, ac inſigne, vel ſimile perfectę liberationis ab Ægypto uſq; ad ingreſſum in terram promiſſionis: Vel à captivitate Babylonis, uſq; ad reditum in eamdem terram: Vel à ſtatu ſervitutis peccati in ſtatum libertatis filiorum Dei. Deniq; opus proprium Dei miſereri & parcere potius, quam affligere ac punire. Cajetanus hoc eximium opus interpretatur eſſe Meſſiam. Chald. (manifeſta fiant ſervis tuis operationes ſignorum tuorum.) Sic ſunt Hebræa יראה אל עבדיך פעלך jerach el hhavadecha pabholecha. Ubi opus eſt numeri ſingularis. Si ſed inferatur, erit numerus pluralis, & poterit conſtare verſio Lxx. ac noſtra legendo in Kal non יראה irech, in futuro tertiæ perſonæ: וראה urech, & reſpice in imperativo cum ו vau ſervili nota conjunctionis præfixo; quæ etiam conjunctio Græcè expreſſa eſt, καὶ ἴδε, Et in Latino Pſalterio vetere, & Ambroſiano, atq; apud Auguſt. (& reſpice.) Videntur prætere a ſuppleviſſe LXX. conjunctionem aliam ante opus aut opera. Pſalterium autem Romanum, & Caſſiod. addunt (Domine.) Eccleſia uſurpans hos verſiculos in feriali officio, ad primam, poſt pretioſa &c. petens diem totum piè traduci per gratiam dirigentis Domini hoc nomen apponit paullo aliter (reſpice in ſervos tuos Domine, &c.)

Variæ loci hujus interpretatione.

Nimis coactum quod ait Hugo, reſpice, ideſt, retro aſpice; Vel utrum te ſequatur à tergo, vel utrum ſint gibboſi, Lyranus, quem refert, nec refellit. Ayguanus explicat locum hunc totum de tabernaculi conſtructione, Moyſemq; hoc orantem induci, ut Deus eos reſpiciat, qui ad hoc opus conferre munera volebant, & dirigat etiam opifices, ut rectè id perficiant, ex quibus erat Beſeleel a. Omni opere autem completo quum benedixiſſe Moyſes dicitur b; putant Hebræi c uſum hac ipſa formula, quę his duobus verſibus continentur. Notavit id hoc loco Genebrardus. Valentia credit alludi ad eam orationem Moyſis, qua ut poſſet educere populum, petiit oſtendi ſibi faciem Dei, ut ipſe reſpiceret eumdem populum; & ut niſi ipſemet Deus præcederet, non educeret illos de loco illo d. Rabini quos recitat Eugubinus interpretati ſunt opus ישועה jeſubhah ſalutis, ſic canimus in hymno, Hoc opus noſtræ ſalutis, &c. Jonathas quoque Chald. vertit: opera ſigni tui; Quæ poſſunt de Chriſti operibus accipi.

a Exod. 31. 36. 37. 36. & 39. b cap. 39. 43. c R. Salomon ibid. d Exod. 33. 13. 14. 15.

Et dirige filios eorum.) Hieron. (& gloria tua ſuper filios eorum.) Alii decor, vel, magnificentia, vel pulchritudo, ideſt, appareat, & manifeſtetur filiis, ac poſteris majeſtas, & amplitudo inſignium operum quibus olim liberaſti populum: Meſſiam, Cajetanus ait hìc dici decorem, ſeu ſplendorem, & figuram ſubſtantiæ Dei. Lyranus vult peti dirigi filios eorum qui præſunt conficiendo tabernaculo. Mutatis punctis legerunt Lxx. הדריך hadrech in hiphil à דרך darach: alii nomen cum affixo הדרך hadarecha. Retinendo, ut par eſt, dirigendi verbum, ter ponitur, petiturq; ut dirigat Deus filios, opera, opus; Quia res maximi momenti eſt hęc requirens adventum Chriſti, per quem ſint prava indirecta e, qui ſine iniquitate ſolus per ſe cucurrit, & direxit f & opera pręcurſoris dirigi præcepit viam Domini, rectaſque fieri ſemitas ejus g.

e Eſa. 40. 4. f pſ. 58. 5. g Matt. 3. 3. Variorum lectio & explicatio.

Et ſit ſplendor Domini noſtri ſuper nos.) Hieron. (decor) Alii ſuavitas, jucunditas, dulcedo.) Et Cajet. dulcedinem Dei aut Meſſiæ ad perfectionem affectus, ut ſit appetibilis: Gloriam, vel decorem, & pulchritudinem in priore membro ad perfectionem intellectus. Lyranus, & Ayguanus explanant de Deitate dante reſponſa in tabernaculo ſive propitiatorio h, ſcilicet per urim, & thumim illuminationes, & perfectiones, de quibus aliàs, Baſil. ac Theodor. ut reverſis de captivitate Babyl. reſtituatur priſtinus Reipublicæ ſplendor: ſimul ut homines luce divinæ cognitionis illuſtres, ac ſpectabiles reddantur Chal. (ſit dulcedo Paradiſi deliciarum à conſpectu Domini Dei noſtri ſuper nos,) eſt נעם nobham pulchritudo, & voluptas, ſeu delectatio, ſplendor: Et λαμπρότης, excellens quædam, & maximè delectabilis pulchritudo, quaſi præſentia divini luminis, numiniſq; ex adventu Chriſti, ex collatione gratiæ ex inſigni favore cum quadam quaſi vultus hilaritate. Quo pacto ſæpius oratur Deus illuminare, ac illuſtrare vultum faciemve ſuper nos. Promiſit Deus implere ſplendoribus animam juſti, præcipuè miſericordiis i, quæ appellatur etiam lux miſerationum Dei k, alludendo ad præduces populi columnas in deſerto l. Per Chriſtum ait Arnobius directus eſt omnis tenor diſciplinæ, emendata lex, correcta perverſitas æquitas adimpleta.

h Exod. 25. 7. λαμπρότης. i Eſa. 58. 11. k Eccl. 36. 1. l Exod. 13. 21.

Ambroſ. m explanans orationem David n, vivifica me ſecundum verbum tuum, jubet nos moraliter illud imitari, quod Joan. de verbo ſcribit o (omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil,) non cęlum faciendo, aut terram, aut mare, ſed ut omnia per verbum faciamus, nihil ſine verbo: omnia cum ratione, nihil ſine ratione: quia non ſumus irrationabiles, ſed rationales. Hæc eſt lux adducens & deducens p. Deniq; ſplendor hìc expetitus ejuſmodi gratiam deſignat, quæ vitæ, ac operibus καθαρότητα conferat, ut ſcribit Nyſſen. q, ideſt, puritatem, munditiamq; Caſſiod. de ſigno crucis nobis imprimendo explicat. Athan. r de Chriſto ipſo, qui eſt ſplendor gloriæ Dei ſ nobis manifeſtando. Philo Carpathius t de eodem, qui fuſcos nos peccatis lumine dealbarit ſuo: legit fortaſſis in cantico, non παρέβλεψέ με ὁ ἥλιος aſpexit me Sol, ut nunc legimus, ſed περιέβλεψε circumſpexit. Ayguan. de ſplendore ortus Chriſti, in quo Reges ambulaverunt u ex Oriente ad illum venientes x.

m in pſ. 118. ſer. 14. n pſ. 118. 18. o c. 1. 3. p pſ. 42. 3. q or. 1. in pſ. cap. 7. r or. 2. contr. Aria. ſ Heb. 1. 3. t in cant. 1. u c. 2. 6. x Eſa. 60. 3. Matth. 2.

Varia lectio

Et opera manuum noſtrarum dirige ſuper nos.) Hier. (& opus manuum noſtrarum confirma ſuper nos: vel fac ſtabile.) Alii, (perfice, inſtitue.) Cajet. qui priora declaverat de perfectione intellectus & voluntatis: hoc ait ſpectare ad executionem operis, ut hoc dirigatur ſuper nos, ideſt, ſupra facultatem naturæ; quum noſtrorum credere, ſperare, diligere, operari ad ſuper naturalia tendit bona; Deinde ut opus noſtrum, de quo in ſequenti membro, ideſt, quod naturæ viribus operamur, dirigat etiã Deus, quoniam ob inbecillitatem naturæ ortam ex peccato, egemus Dei directione. Vera doctrina, ſed parum in contextu fundata. Nam in utroq; membro Hebr. eſt ſingulari numeri nomen מעשה mahhaſech, ſicut etiam Hieron. & alii ex eodem idiomate reddunt. Deinde cujuſvis numeri ſit operum, vel operis vocabulum, non eſt ratio cur attribuatur uni operi, ſeu operibus ratio ſupernaturalitatis, & non alii, aliiſve. Idem ait de Lyrano, & Ayguano non eſſe cauſſam, cur unum referatur ad conſtructionem tabernaculi, alterum ad ſacrificia manibus offerenda Sacerdotum. Sed & quod (ſuper nos) indicet ordinem ſupernaturalem, quamvis & hoc alii dicant; gratis dicitur. Immo non pauci cum Aug. declarant plura primum opera nominata; deinde unum, ut plura in charitatis radice uniantur, & ſic fiant unum.

Vera Doctrina. Epiſt. 139.

In genere hic puto comprehendenda opera omnia, ut ad bonum finem recta, & rectè dirigantur; ad quod gratiam Dei neceſſariam eſſe, nec ſufficere poteſtatem faciendi bona vel mala colligit Hieron. y, ut nimirum Deus illa dirigat, faciatq; eſſe perpetua, ipſeque confirmet quidquid in ſanctis videtur boni. Includit hujuſmodi directio, auxilium gratiæ præoperantis, & cooperantis (quomodo Proſper z loquitur) quæ liberum non impedit arbitriorum, ſed movet juvatque.

y ep. ad Auguſt. Sex petitiones ſeu orationes in his verſiculis continentur. z 1. Cor. 4. 1. 2.

Ceterùm in his verſiculis qui quotidie recitantur ad primam, ut dixi, obſervat Hugo per quamdam accommodationem ſeu petitiones, vel orationes contineri, pro diverſis gradibus Eccleſiæ; primo pro prælatis, & prædicatoribus, qui ſunt ſpecialiter ſervi Domini, miniſtri, & diſpenſatores myſteriorum a, quum dicitur (reſpice in ſervos tuos.) Secundo pro pace, concordia, charitate in Eccleſia conſervanda (& in opera tua:) Tertio pro ſubditis clericis (& dirige filios eorum:) Quarto pro regibus (& ſit ſplendor Domini Dei noſtri ſuper nos.) Ut non mundi tantum, quem jam habent ſed Dei quoq; ſplendorem habeant: Quinto pro laboratoribus Eccleſiæ (& opera manuum noſtrarum dirige.) Quia ſunt manus Eccleſiæ, vel pugnando, vel agricolando; adde vel alia opificia, operave artium execrendo, & dirigendi ſunt ſuper nos à Deo, qui eſt ſuperior director, & Auctor. Sexto pro contemplativis, (opus manuum noſtrarum dirige.) opus unicum, illud nempe quod neceſſarium Chriſtus dixit b; manuum vero ſpiritualium, quæ nobis ædificant in cœlo dum recipientes à nobis elemoſynas, orant pro nobis. Valentia verbo reſpiciendi putat in genere peti gratiam pro ſervis Dei Apoſtolis, diſcipuliſque, qui dicantur opera ejus, quia peculiariter vocati, & conſequenter pro filiis eorum, vel per opera ſignificari gratiam miraculorum, & alias gratias data, cum gratia ordinis, & jurisdictionis: per ſplendorem gratiam gratum facientem: per directionem operum, eam quæ verſetur circa opera charitatis erga proximos: per directionem operis, illud quod erga Deum: vel per priora illa quæ vocantur opera miſericordiæ corporalia; per opus, ſpiritualia. Refert Euthymius opinionem per opus in ſingulari honoris cauſſa, & quia ſit maximè gratum Deo intelligi opus eleemoſynę: vel

a Luc. 1. 10. b Eſ. 26. 12.

contemplationem. *Omnia opera noſtra operatur in nobis Dominus*, præſertim, quæ vocantur *gratiæ opera*, quæ ipſius ſunt potius, quam noſtra, quia *operatur in nobis velle, & perficere* a: & tamen noſtra, quia libere à nobis facta, ut Rickelius notat; & quia ut Baſilius, ac Theodoretus, noſtrorum eſt juſtitiæ emolumentum; quum Deus cooperetur quidem ſed fructum metat, qui ſeminat, ille nulla re opus habeat, hominum autem felicitate gaudeat.

a Phil. 2.13. Opera quæ in nobis operantur quare noſtra dicantur.

Et opus manuum noſtrarum dirige.) Hieron. (*confirma*) De re dictum ſatis, & quod Hebraicè *opus* numeri ſingularis eſt utrobique: quamvis Chaldaicè, in utroque membro ſit pluralis. In Romano Pſalterio & Æthiopico deſiderantur hæc omnia verba; & omittuntur à Caſſiodoro. Auguſtinus monet, quod uſque ad verba præcedentis membri, multi codices pſalmum iſtum habebant, ſed in nonnullis lecta hæc alia; diligentes autem & illis prænotaſſe ſtellam, quam aſteriſcum vocant, quo ſignificari ſolerent ea, quæ in Hebræo, vel alii interpretibus Græcis reperiuntur; in ſeptuaginta vero interpretatione non ſunt. Quod attinet ad Enarratores Græcos, Apollinarius, Baſilius, Theodoretus videntur non legiſſe, legerunt autem Nyſſenus *b*, Euthymius, Nicephorus. In Vaticano Græco codice prætermiſſa ſunt; in vetuſtioribus Latinis aſteriſco, Auguſtinus dixit, nota. Quod ſuſpicatur Agellius putaſſe LXX. in Hebreo repetita hæc verba, ut illi ſolent in fine librorum ultimam ſententiam repetere, non ſatis æquidem intelligo. Nam quid LXX. repetierint in fine librorum, non expreſſum in textu Hebræo, non dum deprehendi.

b Tr. in pſ. 89.

PSALMUS NONAGESIMUS.

Laus Cantici David.

QUi habitat in adjutorio Altiſſimi, in protectione Dei cœli commorabitur.
2 Dicet Domino: ſuſceptor meus es tu, & refugium meum: Deus meus ſperabo in eum.
3 Quoniam ipſe liberavit me de laqueo venantium, & à verbo aſpero.
4 Scapulis ſuis obumbrabit tibi: & ſub pennis ejus ſperabis;
5 Scuto circumdabit te veritas ejus: non timebis à timore nocturno.
6 A ſagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incurſu, & dæmonio meridiano.
7 Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis: ad te autem non appropinquabit.
8 Verumtamen oculis tuis conſiderabis: & retributionem peccatorum videbis.
9 Quoniam tu es Domine ſpes mea: Altiſſimum poſuiſti refugium tuum.
10 Non accedet ad te malum: & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo.
11 Quoniam Angelis ſuis mandavit de te: ut cuſtodiant te in omnibus viis tuis.
12 In manibus portabunt te: ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.
13 Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis: & conculcabis leonem & draconem.
14 Quoniam in me ſperavit, liberabo eum, protegam eum, quoniam cognovit nomen meum.
15 Clamabit ad me, & ego exaudiam eum: cum ipſo ſum in tribulatione: eripiam eum & glorificabo eum.
16 Longitudine dierum replebo eum: & oſtendam illi ſalutare meum.

Titulus, & Argumentum.

Laus Cantici David.

Titulus pſ.

IN pſalmi 75. titulo laus ſive laudes & canticum conjunguntur, ubi declaravimus quæ ſit laus cantici. Agellius memoriæ lapſu pſal. cantici in omnibus, tum latinis, tum Græcis codicibus extare dixit, quum ſit αἶνος ᾠδῆς τῷ Δαυΐδ *laus cantici David*, ſeu *Davidi*. Additur in bibliis Regiis, & Complutenſibus, aliiſque Græcè ἀνεπίγραφος παρ' ἑβραίοις. *Sine titulo apud Hebræos*. Monet hoc ipſum Baſilius, Theodoretus, Euthymius, quod ſcilicet careat pſalmus iſte titulo. Anonymus autem Græcus ab Agellio citatus recipi vult præſentem inſcriptionem à LXX. poſitam, qui διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους συμφωνίας *per mutuum conſenſum*, nempè in transferenda ſcriptura declarant ſe habuiſſe Spiritus Sancti χορηγίαν *ductum & ſubminiſtrationem*. Apollinarius etiam videtur titulum recipere.

αἶνον ἀγακλῆ' ἐόντα μέγας Δαυΐδος ἔμελψε.
Laudem nobilem magnus David cecinit.

Ubi præterea illum ſatis perſpicuè pſalmi Auctorem facit: quam ſæpè ſignificavi de omnibus pſal. mihi videri probabiliorem ſententiam; in præcedente autem pſal. rejeci, qui dicerent illum, huncque cum ſequentibus ad centeſimum uſq; numero undecim, qui nullum gerunt in titulo nomen Auctoris, à Moyſe ideò editos, quod quicumq; ve inceps pſal. diſponuntur abſq; nomine, ad eum pertinere cenſendi ſint, cujus nomine præcedens notatur. Fallit regula ut alibi demonſtravi, & ex ipſiſmet Hebr. qui eam tradunt, aliqui, pſ. 94. Auctorem Adamum affirmant, etiamſi careat Auctoris nomine. Paraph. quamvis textum ſecutus Hebr. titulum prætermiſerit, in verſ. 2. Davidem ipſum nominatìm loquentem inducit. Sed relege præterea quæ univerſe dicta ſunt in præfatione de pſal. anapigraphis, ac ſine titulo. Illa ratio pſal. noſtro convenit, ut qui titulum non habent, maximè commune contineant, & pertinens ad omnes, argumentum, vel in iis Deus ipſe magis intelligatur loqui.

Regula Hebræorum de pſalmis anepigraphis reiicitur.

Argumentum eſt, eum qui ſperet in Domino, ac omnem in eo fiduciam collocet, ab omni tutum malo fore, vel ab illo liberandum: quod ipſiuſmet Dei verbis, atq; pollicitatione Pſaltes confirmat. Si te, inquit Athanaſ. Marcellino, ceteroſq; confirmare ſtudeas ad pietatem; & quod ſpes in Deum ponenda ſit, & intrepidum animum reddat laudabis Deum recitatione nonageſimi pſ. Tam aptè deſcribitur in hoc pſ. Dei ſui cura, tamquam volucris pullos foventis, velutque militis clypeo protegentis: metum omnem die noctuq; & quovis periculi genus abigentis: adverſarios hinc, & hinc numero magno proſternentis. Angelicam attribuentis militiam, quæ ne pedibus quidem permittant offenſionem: animos adeo magno communicantis, ut non vereantur aſpides, baſiliſcos, leones, dracones conculcare: ſuammet pollicentis in omni tribulatione præſentiam, exauditionem, liberationem, triumphum, æternam vitam, viſionem beatificam: hæc inquam habent omnia vim tanta ad ingenerandam adverſus Deum, firmandamq; fiduciam ut non imperitus divinarum litterarum Tentator locum non repererit magis idoneum, quo Chriſtum in præſumtionis barathrum præcipitaret. Nec tamen, quod Euſeb. *c* aſſerit verum eſt, ad litteram de Chriſto pſal. eſſe. In eo ſpes propriè non fuit, ſimpliciter quoad primarium & per ſe objectum ipſius, quod eſt Deus, à quo experitur & expectatur beatitudo, quique ſperatur ſub ea ratione, ſed tantum, quantum ad alia bona minora, ut gloriam corporis, exaltationem nomini ſui; & perfecta præditus ſcientia, gratia, beatitudine ipſa, nullo eguit contra tentationes, vel tribulationes adminiculo. Auſus eſt diabolus abuti teſtimonio hujuſce pſal. quem idcirco Auguſt. audiri à nobis, recteque intelligi vult, ut poſſimus inſtrui & reſiſtere tentationi, ut illius tentatio, quæ ipſi neceſſaria non erat, noſtra doctrina ſit: & Caſſ. dæmonibus pia confidentia ſemper opponere, ut à nobis potiùs inde vincantur, unde contra Creatorem ſuum doloſe aliqua dicere tentaverunt: & Bernardus *d* inde confringi arma maligni, unde tentationis occaſionem ſumens, uſurpare ſibi præſumſit. Sed quod propriè intelligatur pſalmus de jejunio, tentationeq; Chriſti, & hæc

Diabolus hujus pſal. teſtimonio abuſus eſt ut creatorem ſuum doloſe tentaret.
b 9. de dem. c. 7.
d præf. in ſer. ſuper hunc pſal. num.

Prophe-

Propheta prævíderit, ſicut quem vocant Hieron. ait, non facilè credo. Nec ratio Cajet. me movet, ſoli Meſſiæ convenire cuſtodiam Angelorum de qua verſ. 11. ſolumq; Chriſtum non offendiſſe pedem ad lapidem, ideſt, non incurriſſe in caſum quaſi fortuitum culpæ ac pœnæ, quum peccatum nullum habuerit, nec non volens malum ullum ſit paſſus. Item quod ſolus habitarit, & habitet in abdito excelſi, ſecundum jugem quietem perſonalem. Dicuntur iſta myſticè, non litteraliter, ut ſui oſtendetur locis R. Moyſes *a* Ægyptius docet in hoc pſalmo agi de providentia, cura, adjutorio, protectione Dei in cunctis quæ eveniunt corpori, tùm ab aliis cauſſis naturalibus, tùm à pravis hominibus, tùm à ſeipſo & à natura ſua, Frequentat pſalmum iſtum Eccleſia, & quo die recolit Chriſti tentationes in Miſſa; & verſiculos ex eodem nonnullos quadrageſimali tempore, quo Caſſian. *b* refert monachos maximè impugnari à diabolo; & præterea totum quotidie in officio completorii. Meminit Baſil. *c* & appellat Hieron. *d* orationem nocturni temporis, vultq; ille, hora etiam ſexta recitari adverſus dæmonium meridianum. Rick. notat merito pſal. iſtum in Completorio recitari contra inſidias noctis, tentationeſq; multiplices dæmonis; eumq; vere mirabili ſuavitate exundare. Mitto quæ de nonagenarii myſteria, & diſputat Petrus Bong. in opere, quo numerorum tractat myſteria, & Jacobus Naclant in prima quindecim lectionum quas edidit Italico idiomate ſuper hoc pſal. Parum probabilis eſt Hebr. opinio, cujus meminit Trevet. & Valentia, eſſe ſermone & de reditu populi ex captivitate Babylon. duce Eſdra, cujus etymon eſt, ut adjutorem ſignificet, adjutoriumve, de quo mentio fit primis pſalmi verbis. Nec melior ſententia, quæ Lyr. placuit, agi de beneficiis divinis erga populum, poſtquam ex Ægypto eductus eſt. Refert Valentia opinionem aliam aliorum Hæbr., ut ſit aut pars prioris hic pſalm. aut ſic neceſſario nexus, ut incipiat recitari ab ultimo illius verſu, & hic exhortatio contineatur humani generis, ad Chriſtum, de cujus adventu, & beneficiis jam actum erat.

Hic pſalm. de jejunio & tentatione Chriſti proprie intelligi non facile creditur.
a lib. 3. dubit. cap. 52. Quo tempore hunc pſalmum frequentet Eccleſia.
b coll. 21. c. 28.
c Reg. 37. ex fuſis.
d epiſt. ad Paulum & Euſtoch. de virt. pſal.
Hebreorum & aliorum opiniones minus probabiles reiiciuntur.

Chriſtianus Druthmarus *e* ait totum iſtum pſalmum de Ezechia Rege ſcriptum eſſe, deq; illa defenſione, quam ei Deus omnipotens fecit adverſus Sennacherib Regem Aſſyriorum; & poſſe de unoquoq; electo accipi, quia autem diabolus purum hominem credebat Chriſtum, ei propoſuiſſe. Extant Bernardi ſeptemdecim ſermones in hunc pſalmum; præter lectiones quindecim quas dixi recentis Auctoris Jacobi Naclanti, & nos annos fere viginti de hoc eodem diſſeruimus ad populum in templo noſtro Mediolanenſi.

e in cap. 4. Matth. vel in 6. ſecundum ſupput. aliam.

Verſ. 1.) Qui habitat in adjutorio Altiſſimi in protectione Dei cœli commorabitur.

HAud obſcura ſententia, qua deſcribitur firmiter ſpem locans ac requieſcens in adjutorio Altiſſimi, talem namq; tuto inter vitæ præſentis pericula verſaturum, & pro ſecura manſione. habitaculo, arce, habiturum protectionem Dei, qui cœlum peculiari quodam modo incolere dicitur, nullo non in loco exiſtens, extraq; locum omnem quam poteſt infinitè imaginatio noſtra vagari, eo quod emineat potentia ſuper cunctos, quotquot dicuntur vel finguntur dii, & omnem vim creatam in immenſum exuperat, nec minus, immò abſque ulla comparatione, longe magis, ſuos, celet, ambiat, tegat, protegat, quam vaſtiſſimus cœli globus alia intra ſe ſuumq; complexum comprehendat.

Senſus loci.

Qui habitat in adjutorio Altiſſimi.) Hieron. *in abſcondito excelſi*. Alii, *qui ſedet*, vel *ſedens in ſecreto, occulto, penetrali*. De nomine *Altiſſimi*, ſeu *excelſi* ὑψίστου עליון *hhelion*, dictum alias, quod Hebr. eſt unum de decem nominibus Dei, teſte Hieron. *f*. Quum lucifer *Altiſſimo ſimilis* eſſe voluiſſet *g*, *reſtitit Michael* h, inde nomen invenit, quaſi dicas *quis ſicut Deus*? ut inſinuat Bernar. *i*, eo modo quo cognominatur Africani, Aſiatici, & Extolli volentes qui præcelſam moliebantur turrim, *diſturbati* k *ſunt*; Antichr. *extolletur ſupra omne id quod dicitur Deus* l: *ſuperbia odientis Deum aſcendit ſemper* m: Deo ſoli erigitur proprie Altare, tamquam qui fere ſolus altus ſit: eidem uni ſacrificium offertur, quod ab aſcenſione quoque vocant, עולה *hholah*; æmulator honoris divini diabolus, perq; rapinam eſſe æqualis Deo vero cupiens, incelſis cœli voluit etiam apud Hebr. quæ quod everterint Joſias, Joſaphat, Ezechias, valde commendantur: in beatorum

f epiſt. 136.
g Eſ. 14. 14.
h Apoc. 12. 7
i cap. 2. in Eſ. cap. 6.
k Gen. 11. 7. 9
l 2. Theſſ. 2. 4
m pſ. 73. 23.
Deo ſoli erigitur altare propriè quia ſolus altus.

A gutture ſunt exultationes Dei n, & ipſemet *Seraphim obvelant faciem* o, quaſi *attenuari ſentiant oculos aſpiciens in excelſum* Deum *p*, invitant iidem beati, quiq; hic de Deo judicant, alios quoſcumq; homines, & Angelos, & creaturas, ut *Deum magnificent, exultent, ſuper exaltent* q: Maria ſentiens *obumbratam* ſe *virtute Altiſſimi* r: prorupit voces *magnificandi Deum* ſ: Omnia infra Deum jubent nos conſcendere altius Auctorem ſuum ut Auguſtin. quodam notat *t* loco, non hærere vel conſiſtere in cujuſquam amore, aut veneratione præter illum: idem eſt ſummum bonum & Altiſſimus Deum, idem eſſe altiſſimum ac infinitum, immenſum, æternum, independentem, infra quem cetera: denotatur eodem nomine *incomprehenſibilitas Dei, & altitudo divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei* u, *nobiſq; non altum ſapiendum* x, *nec altiora quærenda* y: quæ in creaturis altiora denominanda ab Altiſſimo Deo *montes Dei, cedri Dei* z, &c. domicilium beatorum altum eſt, ac inter nos in alto collocantur qui eminent dignitate: ex corporibus perfectiſſimus ſimul Altiſſimum eſt: perfectiſſima ignitus ſubſtantia omnium altiſſima, quam ſolet Dionyſ. *a* vocare *ſuper ens, ſuper bonum, ſuper ſapientem*, & quo altius cœlum, plus in hæc influit inferiora, ut proinde oportuerit hunc inferiorem mundum ſuperioribus lationibus contiguum eſſe *b*: alta ſunt plurima, quia conſtituuntur in alto, quum per ſe humilia ſint: *Deus cœlum & terram implet* c, *viditq; illum* Eſaias *d ſuper ſolum excelſum, & elevatum*, ſed ita ut *ea quæ ſub ipſo erant, replerent templum*, quæ eſt univerſitas rerum. Sedet Deus ſuper thronos, *quia excelſo excelſior* e, dominaturq; *excelſus in regno hominum, cui voluerit dans illud, & humillimum hominem conſtituens* f, *& ſuper Cherubim* g, quoniam vincit omnem ſcientiam & intelligentiam creatam, *Ergo humiliemur ſub potenti manu Dei, ut nos exaltet* h, cavemus *ne in ſuperbiam elati in judicium incidamus diaboli* i, *quem vidit* Chriſtus *ſicut fulgur de cœlo cadentem* k, *& Rex eſt ſuper omnes filios ſuperbiæ* l, Chriſtus vero idem in die judicii elevabitur ſolus, *& incurvabitur ſublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorum* m. Deum non attingit elatus, ait Aug. *n*, nec machinamentis, vel ſcalis ſublimati ſublimen contingimus, ſed humilitate. Evertamus in nobis excelſa cuncta, & altaria, quibus aliud colimus, quam Deum. *Qui placet ſibi in turbis nationum* o, *& delectatur ſedibus & ſceptris* p, tituliſq; ſublimibus, & dici *Altus & altitudo*, reputet ſecum & ſatanam, quod prius verbis Chriſti retuli, de cœlo cecidiſſe, quodq; tollantur in altum ſæpe multi, ut lapſu ruant graviore, & quod ſummos feriunt fulgura montes; & quod infelix ſuſpendiarius ex ſumma ſcala dejicitur. Deinde, quo quiſq; altior, & propior Deo, communicare cum eodem, & ab infirmis magis abſtrahi debere; tunc etiam in ſubjectos plus influere, ut tamquam *montes & colles ſuſcipiat populo pacem juſtitiamq;* q: poſtremo, ut accidit proceris & in edito locatis rebus, magis conſpicuum & expoſitum alienis judiciis eſſe, nec niſi eximiè magna virtus ejuſdem ſit, deprehendi & commendari poſſe. Omnes quidem, ſed qui pro munere altiora tractant, ſurſum habere corda debent, menteſq; ad cœleſtia erigere.

n pſ. 149. 7.
o Eſa. 6. 2.
p cap. 38. 14.
q pſal. 33. 4. Dan. 3. 52.
r Luc. 1. 35.
ſ verſ. 46.
t confeſſ.
u Rom. 11. 33
x verſ. 20.
y Eccl. 3. 22.
Ex corporibus perfectiſſimum altiſſimum eſt.
a de div. nom.
b Ariſtot. 1. meteo.
c Jer. 23. 24.
d Eſa. 6. 1.
e Eccl. 5. 7.
f Dan. 14.
g pſ. 17. 11. 2.
h 1. Pet. 5. 6.
i 1. Tim. 3. 6.
k Luc. 10. 18.
l Job 41. 25.
m Eſ. 2. 17.
n in pſ. 74.
o Sap. 6. 3.
p verſ. 22.
Quo quis altior eo plus in ſubjectos influere debet.
q pſ. 71. 2.

Ceterum, ut Dei proponeretur cura providentiaq; de ſuis, aptius excogitari epithetum non potuit, quamvis flagitarent Prophetæ *diſrumpi inclinari cœlos ut ille deſcenderet* r. Altitudo tanta induxit nonnullos credere. Deum *ſuper cardines cœli ambulantem, noſtra non conſiderare* ſ, atqui ex ea quaſi ſpecula omnia θεὸς θεᾶται contemplatur: laborem & dolorem conſiderat, ut *pauperi qui derelictus eſt ei*, conſulat, *ſitque orphano adjutor* t, & cuivis afflictæ perſonæ. Mentio præterea facit altitudinis, ut æſtimemus miſeriæ profunditatem, ut aſſurgamus animo & deſiderio ad eam arcem, unde adjutorium expectamus, ut humilius de nobis ſentiamus: *oratio enim humilitantis ſe penetrat nubes* u, ut ſublimius de Deo, potentiaq; & brachio excelſo ipſius, ut ſecuriores reddamur: *proſpicit enim de excelſo Sancto ſuo, Dominus de cœlo in terram aſpicit, ut audiat gemitus* x, & *exurgat in auxilium* y, ut magno affectus clamore clamemus ad Deum altiſſimum z. Etſi vero *Altiſſimi* vocabulum, notioque toti commune Trinitati eſt, primæ perſonæ peculiariter attribuitur, quia prima origo eſt aliarum, & hac ratione, ſi fas ita loqui, magis alta. Unde ex ore Altiſſimi prodiiſſe ſapientia dicitur *a* & Angelus, ac diabolus Chriſtum appellabant *Altiſſimi filium* b, & Zacharias filium ſuum *Prophetam Altiſſimi* c. Item ſecundæ, ſecundum incarnationem, de Chriſto enim canit Eccleſia, *tu ſolus Altiſſimus*, quia humilianti ſemeti-

r Eſa. 64. 1.
ſ Job 22. 14.
t pſ. 9. 34.
u Eccl. 35. 21
x pſ. 101. 21.
y pſ. 11. 6.
z pſ. 56.
a Eccl. 24. 5.
b Luc. 1. 32.
c c. 1. 56.